

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ - GUTENBERG
Επιστημονικός Σύμβουλος: Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗΣ
Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

COLIN ROBSON

Η ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

*Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες
και επαγγελματίες ερευνητές*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΚΑΙΤΗ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ
ΦΡΟΣΩ ΚΑΛΥΒΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΝΤΑΛΑΚΟΥ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

Δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

GUTENBERG • ΑΘΗΝΑ

κή αλλά κριτική διάθεση. Δίνει έμφαση σε κοινές ανησυχίες των διαφόρων επιστημονικών κλάδων και της επιστημονικής κοινότητας των ανθρωπιστικών και των κοινωνικών επιστημών. Σοφό, ευανάγνωστο και προκλητικό.

MERTENS, D.M. (1998), *Research Methods in Education and Psychology: Integrating Diversity with Quantitative and Qualitative Approaches*, Sage, Thousand Oaks, Καλιφόρνια και Λονδίνο. Μεγάλο κείμενο με πλήρη μεταχείριση τόσο των ποσοτικών, όσο και των ποιοτικών προσεγγίσεων. Εστιάζει σε ζητήματα φυλής, φύλου και α-ναπηρίας.

OSKAMP, S. και SCHULTZ, P.W. (β' έκδ. 1998), *Applied Social Psychology*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey. Δίνει έμφαση στα προβλήματα του πραγματικού κόσμου και σε κοινωνικά ζητήματα όπως η ιατρική φροντίδα, τα περιβαλλοντικά προβλήματα, τα νομικά ζητήματα, τα εκπαιδευτικά ερωτήματα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η ζωή σε οργανισμούς. Διεπιστημονικό βιβλίο που καλύπτει εργασίες από κοινωνιολόγους, επικοινωνιολόγους ερευνητές και οικονομολόγους, καθώς και κοινωνικούς ψυχολόγους. Συζητά την εφαρμοσιμότητα και τη διαμάχη μεταξύ εφαρμογής και θεωρίας (Κεφάλαιο 1).

SCHEURICH, J.J. (1997), *Research Method in the Postmodern*, Falmer, Λονδίνο. Μεταμοντέρνα θεωρία που αμφισβητεί τις προκαταλήψεις σχετικά με την ερευνητική μέθοδο. Αυτό το κείμενο υποδεικνύει τις επιπτώσεις της στην ερευνητική πρακτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Προσεγγίσεις στην κοινωνική έρευνα

ΑΥΤΟ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

- διερευνά τι σημαίνει να είναι κανείς «επιστημονικός» και επιχειρηματολογεί για τα πλεονεκτήματά του·
- εξετάζει την καθιερωμένη θετικιστική άποψη της επιστήμης, και, ακολουθώντας μια συζήτηση των κριτικών γι' αυτήν την άποψη, την απορρίπτει ως βάση για την έρευνα στον πραγματικό κόσμο·
- συζητά τις σχετικιστικές απόψεις των κοινωνικών επιστημών στις πιο ακραίες τους εκδοχές και τις απορρίπτει παρομοίως·
- κρίνει τις δύο βασικές σύγχρονες προσεγγίσεις στην κοινωνική έρευνα: τον μεταθετικισμό και τον κονστρουκτιβισμό·
- εκφράζεται για τις απελευθερωτικές προσεγγίσεις και στη συνέχεια
- θεωρώντας τα θέλητρα της ρεαλιστικής προσέγγισης που μπορεί να προσφέρει μια πιθανή σύνθεση των γοητευτικών χαρακτηριστικών του μεταθετικισμού και του κονστρουκτιβισμού,
- τάσσεται υπέρ του «κριτικού ρεαλισμού» ως την εκδοχή η οποία (ενσωματώνοντας απελευθερωτικά ιδεώδη) είναι ιδιαίτερος κατάλληλη για την έρευνα στον πραγματικό κόσμο, αλλά επίσης
- προσφέρει μια πραγματιστική προσέγγιση για τους δύσπιστους αναγνώστες.

Εισαγωγή

Όταν διεξάγουμε έρευνα στον πραγματικό κόσμο που ενέχει ανθρώπους, μπορούμε ή πρέπει να είμαστε επιστημονικοί; Αυτό το ερώτημα εγείρει ένα ευρύ σύνολο ζητημάτων. Τι σημαίνει να «είμαστε επιστημονικοί»; Και γιατί θα έπρεπε να θέλουμε ή να μη θέλουμε να είμαστε επιστημονικοί;

Προσπαθώντας να ξεμπλέξουμε μερικά από αυτά τα ζητήματα, θα ακολουθήσουμε την παρακάτω διαδρομή. Κατ' αρχήν, υπάρχει μια συζήτηση για τη φύση της επιστημονικής δραστηριότητας και για τη γενική επιστημονική στάση κατά τη διεξαγωγή της έρευνας που την υποστηρίζει. Στη συνέχεια, θα θεωρήσουμε τη συνήθη, αλλά επικίνδυνα παραπλανητική άποψη περί την επιστήμη που υποστηρίζεται όχι μόνον από απλούς ανθρώπους, αλλά και από πολλούς αυτούς τους ίδιους τους επιστήμονες.

Μετά την αποσαφήνιση του τι σημαίνει η αποκαλούμενη «επιστημονική μέθοδος», θεωρούμε τις διαφορές μεταξύ φυσικών και κοινωνικών επιστημών, καθώς και εάν είναι εφικτό ή επιθυμητό να χρησιμοποιηθούν οι μέθοδοι των φυσικών επιστημών στην εφαρμοσμένη έρευνα που ενέχει ανθρώπους. Μετά δίνουμε το λόγο σε όσους δεν αποδέχονται τον όρο «επιστήμη» για την έρευνα που κάνουν, είτε εξαιτίας μιας αντιπάθειας γι' αυτό που θεωρούν ότι ενέχει ο όρος, είτε επειδή πιστεύουν ότι δεν είναι δυνατή μια τέτοια κοινωνική επιστήμη.

Στη συνέχεια αναζητείται μια απόφαση που θα επιδιώκει να υποστηρίξει μια επιστημονική προσέγγιση κατά τη διεξαγωγή έρευνας στον πραγματικό κόσμο, επεξηγώντας τα πλεονεκτήματα αυτού του εγχειρήματος. Ωστόσο, κρίνεται απαραίτητο να απαλλαγούμε από την καθιερωμένη θετικιστική άποψη περί την επιστήμη εξαιτίας των ανεπαρκειών της ως περιγραφή ή ερμηνεία της επιστήμης (είτε φυσικής, είτε κοινωνικής). Υποστηρίζεται η υιοθέτηση του κριτικού ρεαλισμού. Η στάση αυτή, που σήμερα ασκεί επιρροή στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της επιστήμης, απορρίπτει τόσο την παραδοσιακή θετικιστική επιστήμη, όσο και τις καθαρά σχετικιστικές προσεγγίσεις που θεωρούν ότι η επιστήμη δίνει έναν αριθμό ισοδύναμα έγκυρων επεξηγήσεων. Υποστηρίζουμε επίσης, ότι ο κριτικός ρεαλισμός μπορεί να συμπεριλάβει ένα εύρος από μεταθετικιστικές προσεγγίσεις στην κοινωνική επιστήμη που σήμερα ασκούν μεγάλη επιρροή.

Ο κριτικός ρεαλισμός θεωρείται ότι παρέχει ένα εξαιρετικά κατάλληλο πλαίσιο για το σχεδιασμό μελετών στον πραγματικό κόσμο. Προσφέρει τουλάχιστον μια γλώσσα και έναν τρόπο σκέψης για τις συγκεκριμένες μελέτες που διευκολύνουν το σχεδιασμό και την ανάλυσή τους και βοηθούν στην αναζήτηση μιας ερμηνείας για το τι συμβαίνει. Ωστόσο, αντί να αποξενώνουμε εκείνους που θεωρούν το ρεαλισμό μη πειστικό ή παραπλανητικό, αναπτύσσουμε μια πραγματιστική προσέγγιση που προσφέρει μια διέξοδο, εις βάρος κάποιας θεωρητικής συνοχής.

Όντας επιστημονικοί

Στη διάρκεια της συγγραφής αυτής της έκδοσης η επιστήμη δέχεται άσχημες κριτικές από τον τύπο, εφόσον το κοινό δεν εμπιστεύεται τους επιστήμονες και τις διακηρύξεις τους. Η κατάσταση αυτή στο Ηνωμένο Βασίλειο πυροδοτή-

θηκε από το σκάνδαλο «της ασθένειας των τρελών αγελάδων» και σε όλη την Ευρώπη από την ανάπτυξη γενετικά τροποποιημένων οργανισμών από μεγάλες πολυεθνικές εταιρίες. Οι επιστήμονες θεωρούνται ότι προσφέρουν πληροφορίες που δυνητικά είναι μεροληπτικές, ώστε να εξυπηρετούν τα συμφέροντα που εκπροσωπούν οι χρηματοδότες τους. Ανακύπτουν ανά τακτά χρονικά διαστήματα φόβοι για τη δημόσια υγεία από τις πιθανές παρενέργειες επιστημονικών πρωτοβουλιών όπως τα αντισυλληπτικά χάπια ή τα προγράμματα εμβολιασμού, υποδηλώνοντας την ύπαρξη κινδύνων που ελλοχεύουν ακόμα και στις καλύτερες επιστημονικές προσπάθειες.

Ομολογουμένως, η κοινωνική επιστήμη γίνεται πρωτοσέλιδο πιο σπάνια. Υπάρχουν δε ορισμένοι κοινωνικοί επιστήμονες που διατηρούν πολλές επιφυλάξεις για την ετικέτα του «επιστημονικού» – ενός όρου που συνδέεται συνήθως από τους ίδιους, και σε κάποιο βαθμό και από το ευρύ κοινό, με τη διεξαγωγή συγκεκριμένων τύπων μελέτης: ειδικότερα τις μελέτες που περιλαμβάνουν τη συλλογή «σκληρών» δεδομένων, συνήθως υπό τη μορφή αριθμών που στη συνέχεια αναλύονται χρησιμοποιώντας στατιστικές μεθόδους. Η προτίμησή τους μπορεί να στρέφεται σε «μαλακότερα» είδη διερευνήσεων που ενέχουν μεθόδους όπως, οι σχετικά μη δομημένες συνεντεύξεις ή η συμμετοχική παρατήρηση, που τυπικά συνεπάγονται δεδομένα υπό τη μορφή λέξεων, στα οποία θα ήταν απίθανο να εφαρμοστεί οποιαδήποτε μορφή στατιστικής ανάλυσης.

Ένα σημαντικό μήνυμα αυτού του κειμένου είναι ότι αυτοί που υιοθετούν τις επονομαζόμενες «ποιοτικές» προσεγγίσεις (που εδώ αναφέρονται ως «ευέλικτα» σχέδια) δεν χρειάζεται να αποφεύγουν να είναι «επιστημονικοί». Μπορεί να το θέλουν και αυτό είναι σίγουρα προνόμιό τους. Ελπίζω ότι και αυτοί ακόμα θα βρουν πληροφορίες και συμβουλές σ' αυτό το κείμενο που θα τους βοηθήσουν να διεξάγουν μια έρευνα. Η προσωπική μου άποψη, προφανώς, είναι ότι η φιλοδοξία να είναι κανείς επιστημονικός με τους τρόπους που αναπτύσσονται σ' αυτό το κεφάλαιο έχει πολλά να προσφέρει.

Μια επιστημονική στάση

Έχει καταβληθεί μεγάλη προσπάθεια στην αναζήτηση της θεμελίωσης του τι σημαίνει «επιστημονική μέθοδος». Υπάρχει ένα συγκεκριμένο σύνολο διαδικασιών, το οποίο, εάν ακολουθηθεί, εγγυάται ότι το αποτέλεσμα είναι «επιστημής»; Αυτό το ερώτημα συζητείται αρκετά λεπτομερειακά στη συνέχεια. Προς το παρόν απλά προτείνω να ισχυριστούμε ότι, για το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας στον πραγματικό κόσμο, είναι ιδιαίτερα πολύτιμο να έχουμε αυτό που θα αποκαλέσω μια «επιστημονική στάση».

Μ' αυτό εννοώ ότι η έρευνα διεξάγεται *συστηματικά, σκεπτικιστικά και δεοντολογικά*:

- *συστηματικά* σημαίνει να σκέφτεστε σοβαρά τι κάνετε και πώς και γιατί το κάνετε· συγκεκριμένα, να είστε σαφείς για τη φύση των παρατηρήσεων που γίνονται, τις συνθήκες υπό τις οποίες γίνονται και το ρόλο που αναλαμβάνετε όταν τις κάνετε·
- *σκεπτικιστικά* σημαίνει να υποβάλλετε τις ιδέες σας σε πιθανές διαψεύσεις, και επίσης να υποβάλλετε τις παρατηρήσεις σας και τα συμπεράσματά σας σε εξονυχιστική εξέταση (από εσάς τους ίδιους κατ' αρχήν και μετά από άλλους)·
- *δεοντολογικά* σημαίνει ότι τηρείτε έναν κώδικα συμπεριφοράς για την έρευνα που σας διασφαλίζει ότι περιφρουρούνται τα ενδιαφέροντα και τα μελήματα εκείνων που λαμβάνουν μέρος στην έρευνα ή πιθανά επηρεάζονται από αυτήν.

Η πρόθεση που κρύβεται στο να εργαστούμε με το συγκεκριμένο τρόπο, είναι για να αναζητήσουμε την «αλήθεια» για οτιδήποτε αποτελεί το αντικείμενο της έρευνας. Η «αλήθεια» είναι ένας όρος που πρέπει να προσεγγίζεται με μεγάλη επιφύλαξη και η πρόθεση μπορεί, ίσως, να εκφραστεί καλύτερα με αρνητικούς όρους. Δεν θα πρέπει να προσπαθείτε να προωθήσετε ή να «πουλήσετε» κάποια συγκεκριμένη γραμμή ή να ενεργείτε απλά και μόνον ως συνήγορος. Μερικά από αυτά τα ζητήματα μπορεί να γίνουν πολύ προβληματικά, όταν διεξάγετε μια έρευνα στον πραγματικό κόσμο. Για παράδειγμα, ένα μέρος του ρόλου σας μπορεί να είναι να λειτουργήσετε ως συνήγορος για το χρηματοδότη της έρευνας ή για μια μειονεκτούσα ομάδα τους σκοπούς της οποίας προσπαθείτε να εξυπηρετήσετε.

Η αφοσίωση στη διεξαγωγή της έρευνας με ένα δεοντολογικά υπεύθυνο τρόπο, ενώ θα μπορούσε να μην εκλαμβάνεται από κάποιους ως καθοριστικό χαρακτηριστικό μιας επιστημονικής στάσης, για μένα είναι κεντρικής σημασίας. Δουλεύετε με ανθρώπους και μπορεί να τους κάνετε κακό. Μια τέτοια έρευνα που βασίζεται στην εμπειρία, και είναι συστηματική, σκεπτικιστική και δεοντολογική, θα έπρεπε να είναι επίσης υπό κάποια έννοια σημαντική και αποτελεσματική για να αξίζει τον κόπο.

Γιατί είναι σημαντικό να τηρούμε αυτήν τη στάση; Ο κύριος λόγος είναι ότι εργαζόμενοι κατ' αυτόν τον τρόπο –συστηματικά, αποσαφηνίζοντας όλες τις πτυχές της μελέτης σας, και επιτρέποντας την εξονυχιστική έρευνα από άλλους– είναι πιθανό να καταλήξουμε σε μια έρευνα καλύτερης ποιότητας και πιο χρήσιμη. Ενώ κάποιους τους ενοχλεί η ταμπέλα της «επιστήμης», είμαι βέβαιος ότι κανένας υπεύθυνος ερευνητής δεν θα ήθελε να αποσυνδέσει τον εαυτό του από αυτές τις φιλοδοξίες.

Για μερικές μικρές και απλές διερευνήσεις, όπου τα προς απάντηση ερωτήματα είναι σαφώς καθορισμένα από την αρχή και η μέθοδος της συλλογής δεδομένων αυταπόδεικτη, η ίδια η στάση αυτή θα σας οδηγήσει αρκετά μακριά. Προφανώς, είναι απαραίτητες οι δεξιότητες στη χρήση της επιλεγείσας μεθόδου και στην ανάλυση των δεδομένων που θα προκύψουν· εάν όμως δουλεύετε συστηματικά σκεπτικιστικά και δεοντολογικά, θα πρέπει να είστε σε θέση να κάνετε κάτι αξιόλογο.

Ωστόσο, στην πράξη, είναι ελάχιστες οι αληθινές μελέτες στον πραγματικό κόσμο για τις οποίες τα πράγματα αποδεικνύονται τόσο απλά. Αυτό το βιβλίο επιχειρεί να προσφέρει ένα πλαίσιο για το σχεδιασμό και τη διεξαγωγή μελετών όπου τα πράγματα δεν είναι «κομμένα και ραμμένα» στα μέτρα σας και όπου πρέπει να λάβετε δύσκολες αποφάσεις για το πώς θα προχωρήσετε. Για να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να ερευνήσουμε πιο βαθιά το τι υπονοείται με το να «είμαστε επιστημονικοί».

Η καθιερωμένη άποψη περί την επιστήμη

Σε αντίθεση με τις κοινές προκαταλήψεις, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που υποστηρίζουν πολλοί που θεωρούν τους εαυτούς τους επιστήμονες, και αρκετών που θα ενοχλούνταν να τους αποκαλούν έτσι, δεν είναι προφανές τι σημαίνει «επιστήμη» ή «επιστημονική μέθοδος». Ο Chalmers (1982), για παράδειγμα, αφιερώνει περίπου 200 σελίδες στην προσπάθειά του να απαντήσει το ερώτημά του: «Τι είναι αυτό που το λένε επιστήμη;»

Η αποκαλούμενη «καθιερωμένη άποψη» περί την επιστήμη απορρέει άμεσα από μια φιλοσοφική προσέγγιση που είναι γνωστή ως «θετικισμός», την οποία εξοχολογούν να ασπάζονται πολλοί επιστήμονες. Όπως συμβαίνει με πολλές φιλοσοφικές θέσεις που έχουν αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας επί σειρά ετών, ο θετικισμός μπορεί να ορισθεί με διάφορους τρόπους. Ο Outhwaite (1987, σσ. 5-8) διακρίνει τρεις γενιές: τους θετικιστές του δεκάτου ενάτου αιώνα όπως ο Auguste Comte (από τον οποίο προέρχεται ο όρος, που προκύπτει από το «θετικός» με την έννοια του προσοδευτικού) και ο Herbert Spencer· ο λογικός θετικισμός, που συνδέεται ιδιαίτερα με το έργο του A. J. Ayer στις αρχές του εικοστού αιώνα· και μια επεξήγηση μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο που αναπτύχθηκε από τον Carl Hempel, που δίνει έμφαση στη σημασία των αμερόληπτων αποδείξεων, των αυστηρών δεδομένων και στην πρόβλεψη κατά την ανάπτυξη πολιτικής από την κυβέρνηση ή άλλους οργανισμούς. Ο θετικισμός ονομάζεται μερικές φορές και εμπειρισμός, αλλά ο τελευταίος όρος είναι ευρύτερος και υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους (βλέπε Smith, 1998, Κεφ. 3).

Το Πλαίσιο 2.1 συγκεντρώνει μερικά χαρακτηριστικά της θετικιστικής προσέγγισης. (Για μια πιο εκτενή παρουσίαση των βασικών ιδεών του θετικισμού

ΠΛΑΙΣΙΟ 2.1

Οι υποθέσεις του θετικισμού: η «καθιερωμένη άποψη» περί την επιστήμη

- 1 Η αντικειμενική γνώση (τα γεγονότα) μπορεί να επιτευχθεί από την άμεση εμπειρία ή την παρατήρηση και είναι η μόνη γνώση που είναι διαθέσιμη στην επιστήμη. Απορρίπτονται οι μη ορατές ή οι θεωρητικές οντότητες.
- 2 Η επιστήμη διαχωρίζει τα γεγονότα από τις αξίες είναι «απαλλαγμένη αξιών».
- 3 Η επιστήμη βασίζεται κυρίως σε ποσοτικά δεδομένα, τα οποία προκύπτουν από τη χρήση αυστηρών κανόνων και διαδικασιών, και διαφέρουν θεμελιωδώς από την κοινή λογική.
- 4 Όλες οι επιστημονικές προτάσεις θεμελιώνονται σε γεγονότα. Οι υποθέσεις ελέγχονται έναντι αυτών των γεγονότων.
- 5 Ο σκοπός της επιστήμης είναι η ανάπτυξη καθολικών αιτιατών νόμων. Η αναζήτηση επιστημονικών νόμων ενέχει την ανεύρεση εμπειρικών κανονικοτήτων, όπου δύο ή περισσότερα πράγματα εμφανίζονται μαζί ή σε κάποια μορφής ακολουθία (που μερικές φορές αποκαλείται «σταθερή σύνδεση» των γεγονότων).
- 6 Το αίτιο θεμελιώνεται μέσω της επίδειξης τέτοιων εμπειρικών κανονικοτήτων ή σταθερών συνδέσεων – και στην πραγματικότητα, αυτό είναι μάλλον οι αιτιατές σχέσεις.
- 7 Η ερμηνεία ενός γεγονότος γίνεται απλά συσχετίζοντάς το με έναν γενικό νόμο.
- 8 Είναι δυνατό να μεταφέρουμε τις υποθέσεις και τις μεθόδους των φυσικών επιστημών από τις φυσικές στις κοινωνικές επιστήμες.

και της κριτικής αυτών των ιδεών, βλέπε Bentz και Shapiro, 1998, παράρτημα C, σσ. 177-85.) Σύμφωνα με την καθιερωμένη άποψη, η επιστήμη, περιλαμβανομένης και της κοινωνικής επιστήμης, έχει ως κεντρικό στόχο την ερμηνεία. Αλλά η ερμηνεία εκλαμβάνεται με έναν συγκεκριμένο και πολύ περιορισμένο τρόπο: δηλαδή, εάν μπορείς να συσχετίσεις ένα γεγονός, μια παρατήρηση ή ένα άλλο φαινόμενο με έναν γενικό νόμο (που μερικές φορές ονομάζεται νόμος «της καλύψεως»), τότε το έχεις ερμηνεύσει. Ο Outhwaite (1987, σ. 7) παρουσιάζει ως

ένα παράδειγμα την φύξη ενός φυγείου αυτοκινήτου, η οποία ερμηνεύεται από τη λειτουργία γενικών νόμων που καλύπτουν τη συμπεριφορά του νερού σε συνδυασμό με συγκεκριμένες συνθήκες (χαμηλή θερμοκρασία).

Η αιτιατή θεωρία που επικαλούμαστε εδώ προέρχεται από το φιλόσοφο του δεκάτου ογδόου αιώνα David Hume (1888 [1738]), ο οποίος υποστήριζε ότι το μόνο που μπορούμε να παρατηρήσουμε είναι η «σταθερή σύνδεση» των γεγονότων. Με άλλα λόγια, εάν υπάρχουν πολικές θερμοκρασίες, τότε αυτό προκαλεί έκρηξη στα ψυγεία των αυτοκινήτων που είναι γεμάτα νερό. Αυτό που παρατηρούμε είναι η συνεμφάνιση αυτών των γεγονότων και αυτό είναι το μόνο που μπορούμε να παρατηρήσουμε. Στην καθιερωμένη άποψη περί την επιστήμη, αυτό είναι το μόνο που χρειάζεται να γνωρίζουμε.

Ουσιαστικά, οι θετικιστές αναζητούν την ύπαρξη μιας σταθερής σχέσης μεταξύ των γεγονότων, ή, στη γλώσσα του πειραματισμού, ανάμεσα σε δύο μεταβλητές. Αυτό μπορεί να είναι σχετικά απλό, όταν έχουμε να κάνουμε με τον φυσικό κόσμο, αν και απαιτεί αρκετή ευρηματικότητα και τη δυνατότητα ελέγχου των συνθηκών του πειράματος – γι' αυτό άλλωστε υπάρχουν τα εργαστήρια. Ωστόσο, όταν οι άνθρωποι αποτελούν το επίκεντρο της μελέτης και ιδιαίτερα όταν λαμβάνει χώρα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο στον πραγματικό κόσμο, η «σταθερή σύνδεση» υπό την αυστηρή έννοια είναι τόσο σπάνια που σχεδόν δεν υπάρχει. Με άλλα λόγια, εκφράζεται συχνά το παράπονο (π.χ. Koch 1959, τόμ. 3, Κεφ. 1) ότι η ψυχολογία και οι κοινωνικές επιστήμες δεν φαίνεται να έχουν παράγει ακόμη κανένα «επιστημονικό» νόμο, έστω και αν το προσπαθούν τουλάχιστον για έναν αιώνα. Αυτή η «αποτυχία» έχει οδηγήσει κάποιους να θεωρήσουν ότι η όλη επιστημονική προσέγγιση είναι ακατάλληλη για την κοινωνική επιστήμη.

Το επιχείρημα που προβάλλεται εδώ είναι ότι η «καθιερωμένη» θετικιστική επιστημονική άποψη είναι εσφαλμένη: τόσο στο να προσφέρει μια αφήγηση του τρόπου που η φυσική επιστήμη λαμβάνει χώρα, όσο και ως ένα υπόδειγμα για τις κοινωνικές επιστήμες.

Παραδόξως, ωστόσο, η προσκόλληση στις θετικιστικές απόψεις φαίνεται ότι εξακολουθεί να υφίσταται πιο επίμονα στις κοινωνικές παρά στις φυσικές επιστήμες (Klee, 1997) και η συγκεκριμένη θέση εξακολουθεί να έχει τους υποστηρικτές της (π.χ. Turner, 1992). Πολλά από τα μεμονωμένα αξιώματα του θετικισμού έχουν γίνει αντικείμενο σοβαρής κριτικής από ένα εύρος φιλοσοφικών θέσεων όπως συνοψίζονται στο Πλαίσιο 2.2. Ο Bhaskar (1986) και ο Stockman (1983) προσφέρουν μια πιο λεπτομερή ανάλυση. Για παράδειγμα, η θετικιστική αντίληψη είναι ότι η επιστήμη γίνεται αξιόπιστη και εφικτή επειδή κάθε επιστήμονας που εξετάζει την ίδια πτυχή της πραγματικότητας βλέπει το ίδιο πράγμα. Ωστόσο, έχει καταδειχθεί επαρκώς ότι αυτό που «βλέπουν» οι παρατηρητές δεν καθορίζεται πλήρως από τα χαρακτηριστικά του υπό παρατήρηση πράγματος:

ΠΛΑΙΣΙΟ 2.2

Φιλοσοφικές κριτικές της «καθιερωμένης άποψης»

- 1 Ο ισχυρισμός ότι η άμεση εμπειρία μπορεί να προσφέρει μια αξιόπιστη βάση για την επιστημονική γνώση είναι ανοικτός προς αμφισβήτηση.
- 2 Η άποψη ότι η επιστήμη θα πρέπει να ασχολείται μόνο με παρατηρήσιμα φαινόμενα απορρίπτεται.
- 3 Είναι αδύνατο να διακρίνουμε μεταξύ της γλώσσας της παρατήρησης και της θεωρίας.
- 4 Οι θεωρητικές έννοιες δεν έχουν μία-προς-μία αντιστοιχία με την «πραγματικότητα», όπως την παρατηρούμε.
- 5 Οι επιστημονικοί νόμοι δεν βασίζονται σε σταθερές συνδέσεις μεταξύ γεγονότων που διαδραματίζονται στον κόσμο.
- 6 Τα «γεγονότα» και οι «αξίες» δεν μπορούν να διαχωριστούν.

(Σύμφωνα με τον Blaikie, 1993, σ. 101.)

τα χαρακτηριστικά και οι απόψεις του παρατηρητή ασκούν επίσης κάποια επίδραση.

Οι θετικιστικές προσεγγίσεις και οι ποσοτικές τους πρακτικές έχουν επίσης αποτελέσει αντικείμενο σοβαρής κριτικής από την ίδια την κοινωνική έρευνα, κυρίως από φεμινίστριες ερευνήτριες και άλλους που υιοθετούν μια ποιοτική στάση. Το Πλαίσιο 2.3 παρουσιάζει διάφορες κριτικές τους. Αυτού του είδους οι κριτικές στο θετικισμό και τις ποσοτικές πρακτικές που συνδέονται με αυτόν στις κοινωνικές επιστήμες έχουν μεγάλη ισχύ. Ωστόσο, αντί να ξεφορτωθούμε το επιστημονικό μωρό που έχει βαπτιστεί στο θετικισμό, ίσως θα μπορούσε κάποιος να εκπαιδεύσει αυτό το εύθραυστο βρέφος επαναπροσδιορίζοντας την άποψη περί την επιστήμη, έτσι ώστε να προσφέρει και μια πιο επαρκή αναπαράσταση του τι ακριβώς κάνουν οι επιστήμονες και μια πιο ελπιδοφόρα βάση για τις κοινωνικές επιστήμες. Επιστρέφουμε σ' αυτό το έργο αφού συζητήσουμε παρακάτω μια πολύ διαφορετική άποψη για το πώς μπορεί και πρέπει να διεξάγεται η έρευνα που ενέχει ανθρώπους.

ΠΛΑΙΣΙΟ 2.3

Κριτικές της «καθιερωμένης άποψης» σε σχέση με την κοινωνική έρευνα

- 1 Τα κοινωνικά φαινόμενα δεν υπάρχουν «εκεί έξω», αλλά μέσα στο μυαλό των ανθρώπων και των ερμηνειών τους.
- 2 Η πραγματικότητα δεν μπορεί να οριστεί αντικειμενικά, αλλά μόνον υποκειμενικά· η πραγματικότητα είναι ερμηνευμένη κοινωνική δράση.
- 3 Η υπερβολική έμφαση που δίδεται στην ποσοτική μέτρηση είναι εσφαλμένη και αδικαιολόγητη, καθώς δεν μπορεί να συλλάβει το πραγματικό νόημα της κοινωνικής συμπεριφοράς.
- 4 Η ποσοτική έρευνα περιορίζει την εμπειρία με δύο τρόπους: πρώτον, καθοδηγώντας την έρευνα σε ό,τι γίνεται αντιληπτό από τις αισθήσεις· και δεύτερον, χρησιμοποιώντας μόνο τυποποιημένα εργαλεία, που βασίζονται σε ποσοτικά δεδομένα για να ελέγχουν υποθέσεις.
- 5 Η ποσοτική έρευνα επιχειρεί να ουδετεροποιήσει τους ερευνητές, ή να μειώσει ή να ελαχιστοποιήσει όσο είναι δυνατόν την επίδρασή τους στο αντικείμενο της έρευνας.
- 6 Η ποσοτική έρευνα έχει ως υπόδειγμα τις φυσικές επιστήμες. Ωστόσο, οι μέθοδοι των φυσικών επιστημών δεν είναι κατάλληλες για την κοινωνική έρευνα. Οι άνθρωποι δεν είναι απλώς φυσικά στοιχεία αλλά κοινωνικά πρόσωπα, δρώντα άτομα με τις επιθυμίες, τις αντιλήψεις και τα ενδιαφέροντά τους.
- 7 Επειδή η ποσοτική έρευνα στηρίζεται στις αρχές των φυσικών επιστημών (αντικειμενικότητα, ουδετερότητα), τα ερευνητικά αντικείμενα εκλαμβάνονται ως επιστημονικά αντικείμενα και αντιμετωπίζονται αναλόγως. Επομένως, οι αποκρινόμενοι αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα και ως πληροφορητές ή πηγές δεδομένων. Αλλά οι κοινωνικές επιστήμες δεν είναι φυσικές επιστήμες και οι αποκρινόμενοι δεν είναι αντικείμενα, αλλά συνέταιροι και «ειδικοί», τις απόψεις των οποίων επιζητούμε.
- 8 Οι ποσοτικοί ερευνητές επιδιώκουν να επιτύχουν την αντικειμενικότητα στην έρευνά τους· θεωρούν ότι αυτή είναι μια από τις πιο σημαντικές ιδιότητες της κοινωνικής έρευνας και χρησιμοποιούν διάφορες μεθόδους για να την επιτύχουν, όπως η τυποποίηση.
- 9 Η τυποποίηση και η αποστασιοποίηση από το ερευνητικό αντικείμενο δεν εξασφαλίζουν την αντικειμενικότητα, επειδή οι αντιλήψεις και τα νοήματα του ερευνητή διαπερνούν ποικιλοτρόπως την ερευνητική διαδικασία. Η τυποποίηση καταλήγει στη μετατροπή του υπό μελέτη κοινωνικού κόσμου σε έναν τεχνητό κόσμο που δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με τον πραγματικό κόσμο. Η αντικειμενικότητα δεν είναι απαραίτητη. Η προσωπική ανάμιξη του ερευνητή είναι αναγκαία προκειμένου να τον βοηθήσει να μπει στη θέση του αποκρινόμενου και να δει την ανθρώπινη ζωή μέσα από τους ίδιους τους ανθρώπους.

(Συντομευμένο από τον Sarantakos, 1998, σσ. 43-5.)

Σχετικιστικές προσεγγίσεις

Ο ρεαλισμός ανακύπτει με διάφορα προσχήματα και σε διάφορα πλαίσια. Στην ακραία του μορφή, ο φιλοσοφικός σχετικισμός υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει εξωτερική πραγματικότητα ανεξάρτητη από την ανθρώπινη συνείδηση: υπάρχουν μόνο διαφορετικά σύνολα νοημάτων και κατατάξεων με τα οποία οι άνθρωποι χαρακτηρίζουν τον κόσμο. Ο φιλόσοφος της επιστήμης Feyerabend (1978) θεωρεί την επιστήμη απλώς ως μια πολιτιστική παράδοση μεταξύ πολλών άλλων. Δεν κατέχει καμιά προνομιακή θέση σε σύγκριση με άλλες παραδόσεις, όπως η θρησκεία ή η αστρολογία. Η «πραγματικότητα» μπορεί να δομηθεί μόνο μέσω ενός εννοιολογικού συστήματος και επομένως δεν μπορεί να υπάρχει αντικειμενική πραγματικότητα δεδομένου ότι οι διαφορετικοί πολιτισμοί και κοινωνίες έχουν διαφορετικά εννοιολογικά συστήματα.

Μια τέτοια θέση μοιάζει να έρχεται σε αντιπαράθεση με τον κόσμο όπως τον ξέρουμε – ή ίσως θα έπρεπε να πω, τον κόσμο όπως εγώ τον ξέρω. Το καθιερωμένο παράδειγμα που αντιπροτείνεται είναι η πτώση ενός δένδρου σε ένα δάσος, όταν δεν υπάρχει κανένας άνθρωπος για να την ακούσει. Πιστεύετε ότι κάνει θόρυβο ενώ πέφτει; Ή το γεγονός απαιτεί έναν ακροατή; Πολλοί θα συμφωνούσαν με τον Trigg (1989) πως η ιδέα ότι δεν υπάρχει πραγματικότητα χωριστά από τα εννοιολογικά συστήματα που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι προσδίδει αρκετά γελοίες δυνάμεις στην ανθρώπινη σκέψη. Ή, όπως το θέτουν οι Hughes και Sharrock (1997, σ. 163) «η έννοια ενός κόσμου 'ανεξάρτητου από τη σκέψη', άσχετα από το τι πιστεύουμε ότι είναι, αποτελεί ένα από τα κλειδιά του συνολικού τρόπου της σκέψης μας και μπορεί να την αρνηθούμε μόνο για να μη ρισκάρουμε να χαρακτηριστούμε παράλογοι. Το να πιστεύει κάποιος ότι έχει κερδίσει τη λοταρία δεν είναι –αλίμονο!– προφανώς το ίδιο με το να την κερδίσει». Εάν πρόκειται να αναγνωρίσουμε το ρόλο της κοινής λογικής ως παρεπόμενο στο πώς σκεφτόμαστε για την έρευνα, τότε η πλήρης σχετικότητα μοιάζει με μια ελκυστική ιδέα την οποία σύντομα παρερχόμαστε. Όπως επισημαίνουν οι Davidson και Layder (1994):

Είναι πιθανό να αποδεχθούμε ότι ούτε οι φυσικοί ούτε οι κοινωνικοί επιστήμονες επαφίενται ποτέ πλήρως στην παρατήρηση και ότι οι παρατηρήσεις τους δεν είναι ποτέ απολύτως αποκομμένες από τις προϋπάρχουσες πεποιθήσεις και θεωρίες τους για τον κόσμο, χωρίς να χρειάζεται να υποστηρίξουμε ότι οι εμπειρικές παρατηρήσεις είναι κατά συνέπεια άχρηστες, ή ότι απορρίπτονται αδιακρίτως από τους επιστήμονες ή ότι η επιστήμη είναι απλώς και μόνον η υποκειμενική διαδικασία στην οποία επιδίδονται για να επιβεβαιώσουν τις προκαταλήψεις τους. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι οι εμπειρικές παρατηρήσεις δεν είναι η ουσία και το τέλος της επιστημονικής έρευνας και ότι η αφοσίωση στις μεθόδους και τις διαδικασίες των φυσικών επιστημών δεν αποτελεί τον τελικό, απόλυτο, αξιό-

πιστο και αντικειμενικό τρόπο απόκτησης γνώσης, χωρίς να εγκαταλείψουμε όλη την πίστη μας στην πραγματικότητα ή όλες τις ελπίδες μας για την προαγωγή της ανθρώπινης γνώσης (σ. 26).

Στο πλαίσιο της κοινωνικής επιστήμης απαντώνται σημαντικές σχετικιστικές προσεγγίσεις. Είναι παραλλαγές αυτού που συνήθως ονομάζεται «ποιοτική» έρευνα, για να διακριθεί από την «ποσοτική» έρευνα που είναι τυπική στη θετικιστική παράδοση και αυτές οι απόψεις βοήθησαν να σχηματιστούν οι κριτικές στις θετικιστικές προσεγγίσεις που καταγράφηκαν στο Πλαίσιο 2.3. Άλλες ετικέτες συμπεριλαμβάνουν την «κονστрукτιβιστική», τη «νατουραλιστική» ή την «ερμηνευτική» προσέγγιση. Μέσα σε αυτήν την παράδοση υπάρχει μια σχεδόν ολοκληρωτική απόρριψη της άποψης, ότι οι «αλήθειες» για τον κοινωνικό κόσμο μπορούν να θεμελιωθούν με τη χρήση μεθόδων των φυσικών επιστημών. Αυτό οφείλεται κυρίως στη φύση του αντικειμένου των κοινωνικών επιστημών, τους ανθρώπους. Οι άνθρωποι, σε αντίθεση με τα αντικείμενα του φυσικού κόσμου, είναι συνειδητοί δράστες, με συγκεκριμένους σκοπούς, που έχουν ιδέες για τον κόσμο τους και προσδίδουν νόημα σε ό,τι συμβαίνει γύρω τους. Συγκεκριμένα, η συμπεριφορά τους εξαρτάται σε μέγιστο βαθμό από αυτές τις ιδέες και τα νοήματα.

Αυτό το κεντρικό χαρακτηριστικό των ανθρώπων επηρεάζει τη διεξαγωγή της έρευνας όπου συμμετέχουν. Η συμπεριφορά τους, αυτό που πράγματι κάνουν, πρέπει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα αυτών των υποκειμένων ιδεών, νοημάτων και κινήτρων. Οι Davidson και Layer (1994), για παράδειγμα, παραθέτουν το πρότυπο σύμφωνα με το οποίο οι γυναίκες τυπικά ασχολούνται περισσότερο με το νοικοκυριό από τους συντρόφους, τους πατεράδες και τους γιους τους:

Αλλά αφού οι γυναίκες δεν έλκονται στο νεροχύτη από κάποια ακαταμάχητη, φυσική δύναμη (δεν εξαναγκάζονται να συμμορφωθούν με αυτήν την κοινωνική σύμβαση με τον ίδιο τρόπο που θα εξαναγκαζόταν να υπακούσουν στο νόμο της βαρύτητας, εάν πηδούσαν από έναν γκρεμό), οι κοινωνικοί επιστήμονες δεν μπορούν να ελπίζουν ότι θα διατυπώσουν γενικούς νόμους στη βάση της παρατήρησης αυτού του προτύπου. Αντιθέτως, θα πρέπει να θέσουν ερωτήματα για τις πεποιθήσεις που έχουν οι άνθρωποι και τα νοήματα που προσδίδουν στις πράξεις τους. Πρέπει να ενδιαφερθούν οι ίδιοι για τον εσώτερο κόσμο των υποκειμένων τους προκειμένου να κατανοήσουν γιατί οι τελευταίοι δρουν με τον τρόπο που δρουν (σ. 31, η έμφαση στο πρωτότυπο).

Στο Πλαίσιο 2.4 καταγράφονται μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά των σχετικιστικών ποιοτικών προσεγγίσεων στην κοινωνική έρευνα. Όπως συμβαίνει και με άλλες προσπάθειες παροχής μιας απλής περίληψης πολύπλοκων θεμάτων, για τα οποία μάχονται ερευνητές και φιλόσοφοι επί σειρά δεκαετιών, τα ακριβή χαρακτηριστικά που είναι αποδεκτά ότι τυποποιούν αυτές τις προσεγγίσεις θα διαφέρουν από τον έναν υποστηρικτή στον άλλον. Ωστόσο, η πρώτη επισήμανση

ΠΛΑΙΣΙΟ 2.4

Χαρακτηριστικά στοιχεία των σχετικιστικών προσεγγίσεων

- 1 Οι επιστημονικές αφηγήσεις και θεωρίες δεν κατέχουν προνομιακή θέση· είναι ισοδύναμες με άλλες αφηγήσεις (περιλαμβανομένων και των απλοϊκών). Οι διαφορετικές προσεγγίσεις είναι εναλλακτικοί τρόποι εξέτασης του κόσμου και θα έπρεπε απλώς να περιγράφονται αντί να αξιολογούνται όσον αφορά την ισχύ τους για πρόβλεψη, την επεξηγηματική τους αξία ή την αληθινή τους αξία.
- 2 Δεν είναι αποδεκτό ότι υπάρχουν ορθολογικά κριτήρια επιλογής ανάμεσα σε διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια ή επεξηγήσεις· οι ηθικές, αισθητικές ή εργαλειακές αξίες ή συμβάσεις διαδραματίζουν πάντοτε ουσιαστικό ρόλο σε τέτοιες επιλογές.
- 3 Η πραγματικότητα αναπαριστάται μέσα από τα μάτια των συμμετεχόντων. Αποκλείεται η ύπαρξη (ή η προσβασιμότητα, που έχει τις ίδιες συνέπειες) μιας εξωτερικής πραγματικότητας ανεξάρτητης από τις θεωρητικές μας πεποιθήσεις και έννοιες.
- 4 Δίνεται έμφαση στο ρόλο της γλώσσας τόσο ως αντικείμενου μελέτης, όσο και ως κεντρικού εργαλείου αναπαράστασης και κατασκευής του κόσμου.
- 5 Τονίζεται η σημασία της θεώρησης του νοήματος της εμπειρίας και της συμπεριφοράς στο γενικό πλαίσιο αναφοράς τους και στην πλήρη πολυπλοκότητά τους.
- 6 Η ερευνητική διαδικασία θεωρείται ότι δημιουργεί υποθέσεις εργασίας και όχι αναλλοίωτα εμπειρικά γεγονότα.
- 7 Η στάση προς τη θεωρητικοποίηση δίνει έμφαση στην ανάδειξη εννοιών από τα δεδομένα παρά στην επιβολή τους σύμφωνα με μια εκ των προτέρων θεωρία.
- 8 Χρησιμοποιούνται ποιοτικές μεθοδολογίες.

(Σύμφωνα με τον Fletcher, 1996, σ. 414· πρόσθετο υλικό από τον Steinmetz, 1998.)

που γίνεται στο Πλαίσιο 2.4 είναι κεντρικής σημασίας σε μια αυστηρή ή ασυμβίβαστη σχετικιστική θέση και είναι αυτό που στην πραγματικότητα καταστρέφει αποτελεσματικά οποιουδήποτε ισχυρισμούς που τέτοιοι σχετικιστές θα έπρεπε να έχουν «κάνοντας επιστήμη» (όχι ότι απαραίτητα θα ανησυχούσαν ιδιαίτερα γι' αυτό). Όπως το θέτει ο Fletcher (1996, σ. 415), «απορρίπτοντας τα κριτήρια ή τους στόχους που αναφέρονται στην αλήθεια ή την αντικειμενικότητα και υιοθετώντας έναν πλήρη κονστρουκτιβισμό, τέτοιες θεωρίες μπερδεύονται σε ένα δίκτυο εσωτερικών αντιφάσεων». Αυτή η κριτική δεν είναι καινούργια, αφού είχε αρχικά αναπτυχθεί από τον Σωκράτη (βλέπε Siegel, 1987, για μια λεπτομερή ανάλυση).

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί, ότι αυτές οι αφηγήσεις δεν παρουσιάζονται ως «αληθινές». Αποτελούν απλώς μια πρόσκληση να δούμε τα πράγματα από μια συγκεκριμένη προοπτική. Κατά την άποψη του Gergen (1985), «η επιτυχία των θεωρητικών αφηγήσεων εξαρτάται πρώτιστα από την ικανότητα του αναλυτή να προσκαλεί, να εξαναγκάζει, να διεγείρει ή να ικανοποιεί το ακροατήριο και όχι από κριτήρια αλήθειας» (σ. 272). Σε αυτό, μια ανταπάντηση θα μπορούσε να είναι ότι οι στόχοι αυτοί δεν πρέπει απαραίτητα να είναι σε αντίθεση· εκείνοι που θεωρούν θεμελιώδη την προσπάθεια για αλήθεια θα πρέπει επίσης να προσπαθήσουν να κρατήσουν πλήρως το ακροατήριό τους. Ωστόσο, όπως συζητείται παρακάτω, πολλοί σχετικιστές δεν αρνούνται την πιθανότητα για κάποιο είδος υποκειμένης πραγματικότητας και υπάρχουν και άλλες πτυχές της σχετικιστικής κριτικής στις θετικιστικές προσεγγίσεις που έχουν αναμφισβήτητα συμβάλει στη μεθοδολογία της έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες. Αυτές περιλαμβάνουν την έννοια της επιστήμης ως μιας κοινωνικά δομημένης κατασκευής· την αναγνώριση ότι η επιστήμη δεν είναι απαλλαγμένη αξιών· και ότι υπάρχει πολύ χαλαρότερη σύνδεση μεταξύ της επιβεβαίωσης (ή της διάψευσης) των δεδομένων και της θεωρίας απ' ό,τι παραδέχεται το θετικιστικό δόγμα.

Σύγχρονες αντιλήψεις περί την κοινωνική έρευνα

«Ο θετικισμός είναι νεκρός. Μέχρι τώρα έχει αποσυντεθεί και έχει αρχίσει να μυρίζει» (Bryne, 1998, σ. 37). Δεδομένης αυτής της ευρέως αποδεκτής, αν και όχι συχνά τόσο δηκτικά διατυπωμένης, άποψης για το θάνατο του θετικισμού, ως μια βιώσιμη φιλοσοφική υποστήριξη για την έρευνα, περιλαμβανομένης και της κοινωνικής έρευνας, ποια είναι η παρούσα κατάσταση; Αυτή η ενότητα επιχειρεί να προσφέρει μια κριτική επισκόπηση των προσεγγίσεων στην κοινωνική έρευνα που εμφανίζονται ζωντανές και υγιείς στην αρχή της χιλιετίας.

Διαφορετικοί σχολιαστές κατονομάζουν διαφορετικές υποψήφιες προσεγγίσεις. Οι Bentz και Shapiro (1998) καταγράφουν δέκα «κουλτούρες» διερευνήσεων· την εθνογραφία, την ποσοτική συμπεριφορική επιστήμη, τη φαινομενολογία, την έρευνα δράσης, την ερμηνευτική, την έρευνα αξιολόγησης, τη φεμινιστική έρευνα, την κριτική κοινωνική επιστήμη, την ιστορική-συγκριτική έρευνα και τη θεωρητική έρευνα. Πιο τυπικά, έχει γίνει μια προσπάθεια να απομονωθούν δύο ευρύτερες τάσεις, που συνήθως ονομάζονται «μετα-θετικισμός» και «κονστρουκτιβισμός» ως τους διάδοχους των ποσοτικών και ποιοτικών παραδόσεων, αντίστοιχα, στο πλαίσιο της κοινωνικής έρευνας. Ίσως είναι χρήσιμο να ξεχωρίσουμε μια τρίτη προσέγγιση που μπορεί να ονομαστεί «απελευθερωτική» και η οποία, ενώ βρίσκεται πιο κοντά στην ποιοτική παράδοση, ασκεί κριτική τόσο στο μετα-θετικισμό, όσο και στις κονστρουκτιβιστικές προσεγγίσεις.

Μετα-θετικισμός

Ο μετα-θετικισμός αναγνωρίζει τη δύναμη των κριτικών που ασκούνται στο θετικισμό και επιχειρεί να συμφωνήσει με αυτές. Για παράδειγμα, ενώ οι θετικιστές υποστηρίζουν ότι ο ερευνητής και το υπό έρευνα άτομο είναι ανεξάρτητοι ο ένας από τον άλλον, οι μετα-θετικιστές αποδέχονται ότι οι θεωρίες, οι υποθέσεις, το γνωστικό υπόβαθρο και οι αξίες του ερευνητή μπορούν να επηρεάσουν αυτό που παρατηρεί (Reichardt και Rallis, 1994). Ωστόσο, εξακολουθεί να υπάρχει μια δέσμευση στην αντικειμενικότητα, η οποία προσεγγίζεται αναγνωρίζοντας τις ενδεχόμενες επιπτώσεις αυτών των πιθανών μεροληψιών.

Παρομοίως, οι θετικιστές ισχυρίζονται ότι υπάρχει μόνο μια πραγματικότητα και ότι είναι έργο του ερευνητή να την ανακαλύψει. Οι μετα-θετικιστές πιστεύουν επίσης ότι υπάρχει μια μόνο πραγματικότητα, αλλά θεωρούν ότι μπορεί να γίνει γνωστή μόνο εν μέρει και βάσει πιθανοτήτων εξαιτίας των περιορισμών του ερευνητή. Οι μετα-θετικιστές ερευνητές μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αναγνωρίζουν, μερικές φορές απρόθυμα, ότι η μάχη έχει χαθεί για το θετικισμό, αλλά λαχταρούν για το μανδύα της ευπρέπειας και του κύρους που παρείχε. Υποστηρίζεται παρακάτω ότι μπορούν να βρουν τη σωτηρία τους στις προσεγγίσεις του κριτικού ρεαλισμού.

Κονστρουκτιβισμός

Αυτή είναι μια από τις πολλές ονομασίες που χρησιμοποιούνται για να σηματοδοτήσουν τη σύγχρονη κατάσταση των ποιοτικών ερευνών (βλέπε Tesch, 1990, για τον πιθανώς εξαντλητικότερο κατάλογο, με ένα σύνολο είκοσι έξι διαφορετικών ονομασιών). Ο όρος «κονστρουκτιβισμός» είναι χρήσιμος επειδή σηματοδοτεί το βασικό αξίωμα αυτής της προσέγγισης, δηλαδή ότι η πραγματικότητα είναι κοινωνικά κατασκευασμένη. Ωστόσο, ονομάζεται συνήθως και «ερμηνευτική» («interpretive», βλέπε Schwandt, 1994) ή «νατουραλιστική» (Lincoln και Guba, 1985 και Guba και Lincoln, 1994).

Οι κονστρουκτιβιστές ερευνητές, ως διάδοχοι της σχετικιστικής παράδοσης, έχουν σοβαρές δυσκολίες με την έννοια της αντικειμενικής πραγματικότητας που μπορεί να γίνει γνωστή. Υποστηρίζουν ότι το έργο του ερευνητή είναι να κατανοήσει τις πολλαπλές κοινωνικές κατασκευές του νοήματος και της γνώσης. Έτσι τείνουν να χρησιμοποιούν ερευνητικές μεθόδους, όπως οι συνεντεύξεις και η παρατήρηση που τους επιτρέπουν να αποκτήσουν πολλαπλές προοπτικές. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρείται ότι βοηθούν στην κατασκευή της «πραγματικότητας» μαζί με τους ερευνητές. Και, επειδή υπάρχουν πολλαπλές πραγ-

ματικότητες, τα ερευνητικά ερωτήματα δεν μπορούν να θεμελιωθούν πλήρως πριν από αυτήν τη διαδικασία.

Ορισμένοι κονστρουκτιβιστές αποδέχονται ότι υπάρχουν έγκυρες κριτικές για τον απόλυτο σχετικισμό που τον αποκλείουν από οποιεσδήποτε φιλοδοξίες για επιστημονική αξιοπιστία. Ο Parker (1999) είναι «Ενάντια στο σχετικισμό στην ψυχολογία, συνολικά». Ο Parker (1998) και οι συνεργάτες του (βλέπε ειδικά τους Burr, 1998· Collier, 1998· Davies, 1998· Merttens, 1998) προσφέρουν μια περιεκτική διερεύνηση των πολλών και διαφορετικών ισχυρισμών που γίνονται στο πλαίσιο της κονστρουκτιβιστικής έρευνας σχετικά με το τι μπορεί να γίνει γνωστό για την πραγματικότητα. Αν και αυτό φαίνεται να έχει τα χαρακτηριστικά της έναρξης μιας μακράς δημόσιας αντιπαράθεσης, ενθαρρύνει την άποψη που αναπτύσσεται παρακάτω ότι μια απαιτητική ρεαλιστική προσέγγιση μπορεί να προσφέρει ένα πλαίσιο όχι μόνο για τους μετα-θετικιστές, αλλά και για τους κονστρουκτιβιστές.

Φεμινιστικές και άλλες απελευθερωτικές προσεγγίσεις

Αυτός ο τίτλος καλύπτει μια ποικιλία από προσεγγίσεις που αποκαλούνται συνήθως και κριτικές προσεγγίσεις (π.χ. Everitt και Hardiker, 1996). Οι Μαρξιστές, οι ερευνητές δράσης και πολλές φεμινίστριες ερευνήτριες μοιράζονται παρόμοια ενδιαφέροντα. Οι Guba και Lincoln (1994) προσφέρουν μια λεπτομερή καταγραφή. Η βασική τους κριτική τόσο για τους μετα-θετικιστές, όσο και για τους κονστρουκτιβιστές ερευνητές είναι ότι είναι σχετικά ισχυροί ειδικοί που ερευνούν σχετικά ανίσχυρους ανθρώπους. Προσπαθούν να βρουν τρόπους να ξεπεράσουν αυτήν την ανισορροπία δυνάμεων. Το Πλαίσιο 2.5 συνοψίζει μερικά από τα χαρακτηριστικά αυτής της γενικής προσέγγισης.

Οι φεμινίστριες ερευνήτριες εστιάζουν σε ανισορροπίες που αναφέρονται στο φύλο. Μοιράζονται την καλά θεμελιωμένη πεποίθηση ότι, ιστορικά, οι γυναίκες δεν απολάμβαναν την ίδια δύναμη και τα ίδια προνόμια με τους άντρες και ότι εξακολουθούν να ζουν σε μια καταπιεστική κοινωνία, καθώς και το ενδιαφέρον για «την κατανόηση και βελτίωση της ζωής και των σχέσεων μεταξύ γυναικών και ανδρών» (Martusewicz και Reynolds, 1994, σ. 13). Υποστηρίζουν ότι η φεμινιστική έρευνα διαφέρει σημαντικά από την παραδοσιακή ανδροκρατούμενη έρευνα, επειδή εγείρει προβλήματα και ανησυχίες που είναι πιο σημαντικές για τις γυναίκες παρά για τους άνδρες. Ο σκοπός της φεμινιστικής έρευνας είναι να διευκολύνει την απελευθέρωση των γυναικών και την κατανόηση των κοσμοθεωριών τους. Υπάρχει συχνά η αντίληψη ότι η φεμινιστική έρευνα στηρίζεται σε μια διαφορετική, πιο ισότιμη σχέση μεταξύ του ερευνητή και του ερευνώμενου.

Μερικές φεμινίστριες υιοθέτησαν με προθυμία μετα-θετικιστικές προσεγγί-

ΠΛΑΙΣΙΟ 2.5

Χαρακτηριστικά του απελευθερωτικού παραδείγματος

- 1 Εστιάζει στις ζωές και τις εμπειρίες διαφορετικών ομάδων (π.χ. γυναικών, μειονοτήτων και ατόμων με αναπηρίες) που παραδοσιακά έχουν περιθωριοποιηθεί.
- 2 Αναλύει με ποιο τρόπο και για ποιο λόγο οι προκύπτουσες ανισότητες αντανακλώνται σε ασυμμετρικές σχέσεις ισχύος.
- 3 Εξετάζει με ποιο τρόπο τα αποτελέσματα της κοινωνικής διερεύνησης για τις ανισότητες συνδέονται με την πολιτική και κοινωνική δράση.
- 4 Χρησιμοποιεί μια απελευθερωτική θεωρία για να αναπτύξει την ερευνητική προσέγγιση.

(Σύμφωνα με τους Mertens κ.ά., 1994.)

σεις (π.χ. Harding, 1986). Άλλες φεμινίστριες κάνουν κριτική σε αυτήν τη στάση, ότι αντιγράφει απλώς αρσενικά πρότυπα της επιστημονικής έρευνας. Οι φεμινίστριες σχετικιστές, ιδιαίτερα όσες έχουν επηρεαστεί από το μεταμοντερνισμό, απορρίπτουν την ιδέα οποιουδήποτε τύπου επιστήμης ως ενός ακόμη τρόπου με τον οποίο οι εμπειρίες των γυναικών χρησιμοποιούνται και αναλαμβάνονται από τους «ειδικούς». Η May (1997, σσ. 21-5) προσφέρει μια λεπτομερή παρουσίαση αυτής της άποψης. Οι φεμινίστριες δέχονται κριτική με τη σειρά τους ότι αγνοούν άλλες ανισοροπίες. Έτσι ο Gordon (1995) προβάλλει τη ρατσιστική κυριαρχία και ο Oliver (1992) την κυριαρχία που βιώνουν τα άτομα με αναπηρίες.

Ρεαλισμός και έρευνα στον πραγματικό κόσμο

Ο ρεαλισμός έχει μακρά παράδοση στην φιλοσοφία των επιστημών, περιλαμβανομένων και των κοινωνικών επιστημών (Manicas, 1987). Αν και οι πρώτες μορφές αυτής της προσέγγισης, που μερικές φορές αποκαλούνται «αφελής ρεαλισμός», αποτέλεσαν στόχο σοβαρής κριτικής, οι πιο πρόσφατες διατυπώσεις κατέχουν πλέον ισχυρή θέση στη φιλοσοφία τόσο των φυσικών, όσο και των κοινωνικών επιστημών. Τα γραπτά των Roy Bhaskar και Rom Harré άσκησαν ιδιαίτερη επιρροή (π.χ. Bhaskar, 1978, 1982, 1990· Harré, 1981, 1986), ενώ το κείμενο των Ray Pawson και Nick Tilley (Pawson και Tilley, 1997) προσφέρει ένα συναρπαστικό, αν και αμφιλεγόμενο (εξαιτίας του πολεμικού του ύφους) μανιφέστο για τη χρήση του ρεαλισμού στην έρευνα αξιολόγησης. Ο «νέος» ρεαλισμός ονομάζεται ποικιλοτρόπως (μεταξύ άλλων όρων) ως «επιστημονικός ρεαλισμός»,

«κριτικός ρεαλισμός που αφήνει ανοιχτή τη δυνατότητα διάψευσης» («fallibilistic realism»), «διακριτικός ρεαλισμός» («subtle realism»), και «υπερβατικός ρεαλισμός», όπου η κάθε παραλλαγή δίνει έμφαση σε διαφορετικά χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, ο ρεαλισμός που αφήνει ανοιχτή τη δυνατότητα διάψευσης εστιάζει

στην προφανή δυνατότητα διάψευσης της γνώσης μας –στην εμπειρία του να εκλαμβάνουμε λανθασμένα τα πράγματα, να ανατρέπονται οι προσδοκίες μας και να καταρρέουμε στα πράγματα– που δικαιολογεί την πεποίθησή μας ότι ο κόσμος υπάρχει ανεξάρτητα από το τι τυγχάνει να πιστεύουμε γι' αυτόν. Εάν, αντιθέτως ο ίδιος ο κόσμος ήταν ένα προϊόν ή κατασκευή της γνώσης μας, τότε η γνώση μας θα ήταν σίγουρα αλάνθαστη, γιατί πώς θα μπορούσαμε ποτέ να κάναμε λάθος για οτιδήποτε; (Sayer, 2000, σ. 2.)

Προς χάριν απλότητας, θα χρησιμοποιώ εδώ απλώς τον όρο «ρεαλισμός» πριν αποφανθώ τελικά υπέρ του «κριτικού ρεαλισμού».

Ο ρεαλισμός μπορεί να προσφέρει ένα υπόδειγμα επιστημονικής ερμηνείας που αποφεύγει τόσο το θετικισμό, όσο και το σχετικισμό.

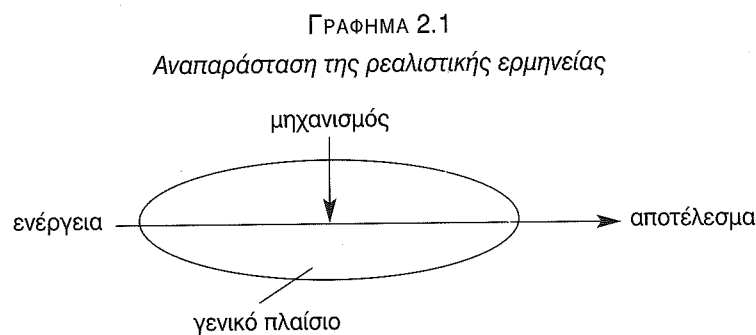
Ο ρεαλισμός αποτελεί μια ελκυστική επιλογή για εκείνους που διεξάγουν κοινωνική έρευνα και επιθυμούν να χαρακτηρίσουν αυτό που κάνουν ως επιστημονικό. Οι υποστηρικτές του ισχυρίζονται ότι είναι επιστημονικός υπό μια έννοια που συνάδει απολύτως με τις σύγχρονες κυρίαρχες προσεγγίσεις στη φιλοσοφία της επιστήμης. Επίσης έχει τη ικανότητα να ενσωματώνει χαρακτηριστικά που προβάλλονται από την απελευθερωτική προσέγγιση, όπως ότι λαμβάνει υπόψη τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων, και ακόμη να προωθή την κοινωνική δικαιοσύνη (House, 1991). Το κείμενο του Bhaskar (1986) έχει τον τίτλο *Scientific Realism and Human Emancipation* και αναπτύσσει το ενδιαφέρον του για την «απελευθερωτική κοινωνική πρακτική» (Corson, 1991). Ο ρεαλισμός έχει εκληφθεί ως ιδιαίτερα κατάλληλος για έρευνα στα επαγγέλματα που βασίζονται στην πρακτική και τις αξίες, όπως είναι η κοινωνική εργασία (Anastas, 1998).

Η δυναμική χρησιμότητα του ρεαλισμού για την κοινωνική έρευνα τυγχάνει μεγάλης εκτίμησης. Συναντάμε παραδείγματα εργασιών που συζητούν ή υποστηρίζουν τη χρήση του ρεαλισμού σε πολλά πεδία, περιλαμβανομένης της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας (Corson, 1997), της εγκληματολογίας (Young και Matthews, 1992), των οικονομικών (Mäki, 1988), της εκπαίδευσης (House, 1991· Nash, 1999· Scott, 2000), της γεωγραφίας (Pratt, 1995· Yeung, 1997), της υγείας (Kaneko, 1999· Williams, 1999), των διεθνών σπουδών (Patomäki και Wight, 2000), των μαθησιακών δυσκολιών (Warner, 1993), της ιατρικής εκπαίδευσης (Colliver, 1996), της διαχείρισης (Mutch, 1999), της νοσηλευτικής (Porter και Ryan, 1996· Wainwright, 1997), της οργανωτικής ανάλυσης (Reed, 1997), της πολιτικής επι-

στήμης (Lane, 1996), της ψυχολογίας (Fletcher, 1996· Manicas και Secord, 1983· Shames, 1990), της κοινωνικής εργασίας (Anastas, 1998· Kazi, 2000· Kazi και Ward, 2001), της κοινωνιολογίας (Nash, 1999· Steinmetz, 1998), και των αστικών και περιφερειακών μελετών (Banai, 1995).

Ρεαλιστική ερμηνεία

Το παράδειγμα της πυρίτιδας χρησιμοποιείται συνήθως για να επεξηγήσει τις αρχές της ρεαλιστικής ερμηνείας. Εκρήγνυται η πυρίτιδα, εάν υπάρξει φλόγα; Ναι, εάν οι συνθήκες είναι κατάλληλες. Δεν φλέγεται, εάν υπάρχει υγρασία ή, εάν το μίγμα είναι λάθος ή, εάν δεν υπάρχει οξυγόνο, ή εάν παρέχεται καύση μόνο για λίγο χρόνο. Σε ρεαλιστικούς όρους, το αποτέλεσμα (η έκρηξη) μιας ενέργειας (το άναμμα της φλόγας) προκύπτει από μηχανισμούς (η χημική σύνθεση της πυρίτιδας) που δρουν σε συγκεκριμένα πλαίσια (οι συγκεκριμένες συνθήκες που επιτρέπουν να πραγματοποιηθεί η αντίδραση). Αυτό απεικονίζεται στο Γράφημα 2.1.

Μια ρεαλιστική άποψη για τη διεξαγωγή πειραμάτων

Οι πειραματιστές χρειάζεται να έχουν πολύ ουσιαστική γνώση των φαινομένων που τους ενδιαφέρουν πριν αρχίσουν ένα τυπικό πείραμα. Μέσω της θεωρίας και της παρατήρησης, και ως αποτέλεσμα προγενέστερων πειραμάτων, αναπτύσσουν τη γνώση και την κατανόηση του μηχανισμού μέσω του οποίου μια ενέργεια προκαλεί ένα αποτέλεσμα και του πλαισίου που προσφέρει τις ιδανικές συνθήκες για να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός. Μπορεί κάλλιστα να υπάρχουν αρκετοί τέτοιοι μηχανισμοί, καθώς και άλλοι μηχανισμοί που θα μπορούσαν

να εμποδίσουν την επίδραση της ενέργειας. Η αποδυνάμωση των τελευταίων μηχανισμών είναι γνωστή ως πειραματικός (ή εργαστηριακός) έλεγχος. Το εργαστήριο στις φυσικές επιστήμες είναι ουσιαστικά ένας ειδικός χώρος που είναι αφιερωμένος σ' αυτό το είδος ελέγχου όπου η θερμοκρασία, οι κραδασμοί, η ατμοσφαιρική ποιότητα κ.λπ. παρακολουθούνται σχολαστικά για να εξασφαλίσουν ότι οι αποκλίσεις τους δεν μπορούν να επηρεάσουν το αποτέλεσμα. Σημειώστε ότι αυτό δεν έχει καμία σχέση με τις ομάδες ελέγχου.

Το όλο εγχείρημα διαφέρει ριζικά από τη λογική του πειραματικού σχεδίου, όπως εκτίθεται παραδοσιακά σε κείμενα ερευνητικής μεθοδολογίας. Εκεί, ο πειραματιστής απλώς χειρίζεται μια μεταβλητή και αναζητά τη συνεπαγόμενη μεταβολή σε μια δεύτερη. Στη θετικιστική επιστήμη, ο πειραματιστής αναζητά αυτήν τη «σταθερή σύνδεση» (η μεταβολή σε μια μεταβλητή οδηγεί αξιόπιστα σε μια μεταβολή στη δεύτερη μεταβλητή). Εάν βρεθεί κάτι τέτοιο, τότε αποτελεί έναν «νόμο».

Ο ρεαλιστικός πειραματιστής εμπλέκεται σε ένα πολύ διαφορετικό είδος άσκησης. Κατά την ορολογία του Bhaskar (1979, σ. 53), «πρώτα ... θα πρέπει να ενεργοποιήσεις τον υπό μελέτη μηχανισμό για να εξασφαλίσεις ότι είναι ενεργός· και δεύτερον πρέπει να προλάβεις οποιαδήποτε παρεμβολή στη λειτουργία του μηχανισμού». Αυτό αποτελεί ένα πιο ενεργητικό έργο· συνίσταται στο να «χειριστείς το συνολικό πειραματικό σύστημα, έτσι ώστε να κατασκευάσεις την επιθυμητή αλληλοσυσχέτιση μεταξύ ανεξάρτητης και εξαρτημένης μεταβλητής. Ο πειραματιστής είναι ουσιαστικά ένας κατασκευαστής συστημάτων και η καίρια απόδειξη δεν παράγεται από ελεγχόμενη παρατήρηση, αλλά από δουλειά» (Pawson και Tilley, 1997, σ. 60, η έμφαση στο πρωτότυπο). Μερικοί ρεαλιστές ασκούν δριμύεια κριτική στα πειραματικά σχέδια. Οι Pawson και Tilley (1997, Κεφ. 2), για παράδειγμα, θεωρούν ότι το τυπικό σχέδιο με ομάδα ελέγχου είναι καίρια θραυσμένο. Ο Bryne (1998) διατείνεται ότι «σύμφωνα με τα κριτήριά του ο πειραματισμός δουλεύει μόνο όταν ο κόσμος είναι γραμμικός και οι αιτίες απλές και μοναδικές» (σ. 65)· η μη γραμμικότητα και η πολύπλοκη αιτιότητα δεν είναι πολύ δύσκολο να καταδειχθούν.

Μελέτες για την ιστορία του τρόπου με τον οποίο οι φυσικοί επιστήμονες κάνουν τη δουλειά τους (π.χ. Koyré, 1968) αποκαλύπτουν ότι ταιριάζει κάλλιστα με αυτόν τον τύπο ρεαλιστικής ερμηνείας. Η θεωρία αναπτύσσεται σταδιακά και διστακτικά έτσι ώστε τελικά να μπορούν να διεξάγονται πειράματα που αποσαφηνίζουν τους μηχανισμούς που βρίσκονται σε λειτουργία. Οι μελέτες επίσης αποκαλύπτουν ότι αυτή η διαδικασία δεν έχει ιδιαίτερες ομοιότητες με το είδος της λογικής θετικιστικής ανάλυσης που προέρχεται από τον Hume και τον John Stuart Mill και που υποστηρίζει τις παραδοσιακές αντιλήψεις για τον τρόπο διεξαγωγής των πειραμάτων. Το Πλαίσιο 2.6 καταγράφει μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά της ρεαλιστικής άποψης περί την επιστήμη· ο Blaikie (1993, ειδικά σσ. 58-62, 94-5 και 114-18) προσφέρει μια πιο λεπτομερή κατα-

ΠΛΑΙΣΙΟ 2.6

Μία ρεαλιστική άποψη περί την επιστήμη

- 1 Δεν υπάρχει αναμφισβήτητη θεμελίωση για την επιστήμη, ούτε αναμφισβήτητητα «γεγονότα». Η γνώση είναι ένα κοινωνικό και ιστορικό προϊόν. Τα «γεγονότα» είναι βεβαρημένα με τη θεωρία.
- 2 Η αποστολή της επιστήμης είναι να ανακαλύπτει θεωρίες που ερμηνεύουν τον πραγματικό κόσμο και να ελέγχει αυτές τις θεωρίες με ορθολογικά κριτήρια.
- 3 Η ερμηνεία ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι μηχανισμοί παράγουν γεγονότα. Οι κατευθυντήριες μεταφορές αφορούν τις δομές και τους μηχανισμούς της πραγματικότητας και όχι τα φαινόμενα και τα γεγονότα.
- 4 Ένας νόμος είναι το χαρακτηριστικό πρότυπο μιας ενέργειας ή τάσης ενός μηχανισμού. Οι νόμοι είναι δηλώσεις περί των πραγμάτων που συμβαίνουν «πραγματικά», των συνεχών τρόπων που δρουν πράγματα που υφίστανται ανεξάρτητα και που μπορεί να μην εκφράζονται στο επίπεδο των γεγονότων.
- 5 Ο πραγματικός κόσμος δεν είναι μόνο πολύπλοκος, αλλά και διαστρωματωμένος σε διαφορετικά επίπεδα. Η κοινωνική πραγματικότητα ενσωματώνει μεμονωμένα, ομαδικά και θεσμικά, καθώς και κοινωνικά επίπεδα.
- 6 Η έννοια της αιτιότητας είναι εκείνη κατά την οποία οι οντότητες δρουν ως λειτουργία της βασικής τους δομής.
- 7 Η ερμηνεία υποδεικνύει με ποιον τρόπο έχει συμβεί κάποιος γεγονός σε μια συγκεκριμένη περίπτωση. Τα γεγονότα πρέπει να ερμηνεύονται ακόμη και όταν δεν μπορούν να προβλεφτούν.

(Εν μέρει, σύμφωνα με τον House, 1991.)

γραφή. Σημειώστε ότι, όπως και στις συζητήσεις στις αρχές του κεφαλαίου για τις θετικιστικές και ρεαλιστικές απόψεις, η σύνοψη που παρουσιάζεται εδώ είναι ένα αμάλγαμα των χαρακτηριστικών που είναι κοινά στα ρεαλιστικά κείμενα αλλά τα οποία θα ήταν δύσκολο να πείσουμε διαφορετικούς ρεαλιστικούς θεωρητικούς να συνυπογράψουν πλήρως. Συγκεκριμένα, οι κορυφαίοι πρωταγωνιστές Roy Bhaskar και Rom Harré διαφέρουν σημαντικά στη στάση τους και την ορολογία (Lewis, 2000). Ο Harré υποστηρίζει την ερμηνευτική κοινωνική ψυχολογία, ενώ ο Bhaskar ασχολήθηκε αρχικά κυρίως με τις φυσικές επιστήμες και βρίσκεται πολύ πιο κοντά σε υλιστικές απόψεις. Αν και οι δύο συμφωνούν ότι οι κοινωνικές επιστήμες αποτελούν μια αναζήτηση των θεμελιωδών δομών και μηχανισμών της κοινωνικής ζωής, ο Harré προτιμά να μιλά για «ερμηνείες αι-

τιών» στις κοινωνικές επιστήμες ως ανάλογες προς τις «ερμηνείες μηχανισμών» στις φυσικές επιστήμες.

Αυτή η ορολογία μπορεί να είναι προτιμότερη σε πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες που αισθάνονται άβολα με τους εμφανείς μηχανιστικούς συνειρμούς του όρου «μηχανισμοί». Ωστόσο, θα επιμείνω στον όρο «μηχανισμός» στη συγκεκριμένη αφήγηση. Ο δευτερεύων ορισμός του λεξικού ως «διακανονισμός και δράση με την οποία παράγεται ένα αποτέλεσμα» μου ακούγεται χρήσιμος και ακριβής. Συνιστώ στους αναγνώστες που απαιτούν περαιτέρω εμβάθυνση να ξεφυλλίσουν ένα γοητευτικό σύντομο κείμενο του Jon Elster (1989) που ονομάζεται *Nuts and Bolts for the Social Sciences*, το οποίο «προσφέρει μια εργαλειοθήκη μηχανισμών –παξιμάδια και βίδες, δόντια και τροχοί– που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ερμηνεία ιδιαίτερα πολύπλοκων κοινωνικών φαινομένων» (σ. 3).

Η ρεαλιστική άποψη προσφέρει πολύ περισσότερα από την απλή παραδοχή ότι υπάρχει μια εξωτερική πραγματικότητα. Όπως υποδεικνύεται στο Πλαίσιο 2.6, προσφέρει ένα συνεκτικό υπόδειγμα για την επιστήμη που διαφέρει πάρα πολύ από εκείνο του θετικισμού. Ωστόσο, στην καρδιά του ρεαλισμού βρίσκεται η παραδοχή ότι υπάρχει μια πραγματικότητα ανεξάρτητα από το εάν εμείς τη συνειδητοποιούμε. Αυτό θεωρείται δεδομένο από όλους, εκτός από ελάχιστους δύστροπους (αν και λογικά ακαταμάχητους) φιλοσόφους, όταν θεωρούμε τον καθημερινό κόσμο των φυσικών αντικειμένων που μας περιβάλλουν. Γίνεται αντικείμενο περαιτέρω συζήτησης όταν θεωρούμε πολύ μικρά πράγματα όπως τα ηλεκτρόνια, τους ιούς και τα γονίδια, τα οποία δεν μπορούμε να «δούμε» ή να τα αισθανθούμε άμεσα με οποιοδήποτε τρόπο. Ωστόσο, ο ρεαλισμός υποστηρίζει ότι τα διάφορα «πράγματα» που περιγράφονται από τις θεωρίες υπάρχουν στην πραγματικότητα. Όπως το θέτει ο Hacking (1983, σ. 21) «Τα πρωτόνια, τα φωτόνια, τα δυναμικά πεδία και οι μαύρες τρύπες είναι τόσο πραγματικά, όσο τα νύχια των ποδιών μας, οι τουρμπίνες, οι δύνες του ποταμού και τα ηφαίστεια». Σημειώστε, ωστόσο, ότι αυτό δεν σημαίνει πως κάποιος πρέπει να δεσμευτεί ότι τα πάντα είναι πραγματικά. Οι Maxwell και Delaney (1999) επισημαίνουν ότι:

Στο πλαίσιο της ψυχολογίας θα μπορούσε να δοθεί μια ρεαλιστική ερμηνεία σε έναν μηχανισμό του εγκεφάλου που υποθέτεις ότι έχει καταστραφεί εξαιτίας της φτωχής απόδοσης της μνήμης ενός ασθενούς που έχει υποστεί εγκεφαλική βλάβη. Ωστόσο, οι θέσεις σε ένα μαθηματικό υπόδειγμα της μνήμης, όπως η μνήμη εργασίας μπορούν να εκτιμηθούν οργανικά, ως απλώς βολικά αποκνημάτα της φαντασίας ή μεταφορές που επιτρέπουν την εκτίμηση της πιθανότητας ανάκλησης ενός συγκεκριμένου στοιχείου (σ. 23).

Ένα από τα πλεονεκτήματα του ρεαλισμού είναι ότι μας επιτρέπει να αποδεχθούμε μερικά από τα γοητευτικά χαρακτηριστικά των σχετικιστικών θέσεων

όπως συζητήθηκαν παραπάνω (βλέπε Πλαίσιο 2.4). Έχουν, για παράδειγμα, καταστήσει σαφή τη βεβαρημένη αξιών και την πολιτική φύση της έρευνας. Ωστόσο, στις εξαντλητικές σχετικιστικές αφηγήσεις είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς πώς μπορούν να συμβιβαστούν οι ανταγωνιστικές αξίες και τα πολιτικά συμφέροντα. Ο ρεαλισμός μπορεί να αναγνωρίζει τις αξίες με έναν τρόπο που δεν είναι ανοικτός στους θετικιστές, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι οι ενέργειές τους είναι απαλλαγμένες αξιών. Και επειδή υπάρχει μια πραγματικότητα στην οποία μπορεί να γίνει αναφορά, έχουμε μια βάση για να επιλέξουμε μεταξύ διαφορετικών θεωριών. Παρομοίως, οι ρεαλιστές δεν φιλοδοξούν σε καθολικούς ισχυρισμούς όπως ο θετικισμός, αλλά αντιμετωπίζουν τη γνώση ως ένα κοινωνικό και ιστορικό προϊόν που μπορεί να προσδιοριστεί σε έναν συγκεκριμένο χρόνο, πολιτισμό ή κατάσταση. Είναι το έργο της επιστήμης να επινοεί θεωρίες που στοχεύουν στην αναπαράσταση του κόσμου. Οι Manicas και Secord τονίζουν τις διαμετρικά αντίθετες θέσεις του ρεαλισμού και του θετικισμού σχετικά με το κύρος των θεωρητικών οντοτήτων και παρατηρήσεων. Για τους θετικιστές, οι παρατηρήσεις αποτελούν την αδιαμφισβήτητη θεμελίωση και οι θεωρητικές οντότητες είναι μόνο υποθετικές· ενώ

για τους ρεαλιστές, «οι θεωρητικές οντότητες δεν είναι υποθετικές, αλλά πραγματικές· οι παρατηρήσεις δεν αποτελούν τον θεμέλιο λίθο της επιστήμης, αλλά είναι αδύναμες και υπόκεινται πάντα σε νέα ερμηνεία» (Manicas και Secord, 1983, σ. 406).

Αυτή η αντιστροφή της παραδοσιακής άποψης είναι κεντρική για την εκτίμηση μιας ρεαλιστικής προσέγγισης.

Οι πρακτικές των επιστημών δημιουργούν τα δικά τους ορθολογικά κριτήρια σχετικά με το ποια θεωρία θα γίνει αποδεκτή ή θα απορριφθεί. Αυτά τα κριτήρια μπορεί να είναι ορθολογικά επειδή υπάρχει ένας κόσμος ανεξάρτητος από την εμπειρία μας. Οι θεωρίες μπορεί να είναι εσφαλμένες επειδή βασίζονται σε ό,τι είναι σήμερα γνωστό για τον κόσμο, το οποίο είναι κατ' ανάγκη ατελές.

Ο κόσμος και η επιστήμη είναι διαστρωματωμένα· τα πράγματα του κόσμου είναι πολύπλοκες συνθέσεις. Οι Manicas και Secord (1983, σ. 401) δίνουν ως ένα παράδειγμα το επιτραπέζιο αλάτι: δεν είναι μόνο χλωριούχο νάτριο, αλλά περιέχει επίσης και άλλα χημικά, έστω και σε πολύ μικρές ποσότητες. Σε ένα άλλο επίπεδο, το χλωριούχο νάτριο αποτελεί μια ένωση των στοιχείων νάτριο και χλώριο, καθένα από τα οποία έχει διαφορετικές ιδιότητες, οι οποίες διαφέρουν επίσης και από τις ιδιότητες της ένωσης. Σε ένα περαιτέρω επίπεδο, και τα δύο στοιχεία είναι ενώσεις ηλεκτρονίων, νετρονίων κ.λπ. Με παρόμοιο τρόπο, οι δραστηριότητες των ανθρώπων στην κοινωνία συνιστούν ένα σύνολο αλληλεπιδρώντων πραγμάτων και δομών σε διάφορα επίπεδα. Η αποστολή του κοινωνικού επιστήμονα είναι να αποδείξει την ύπαρξή τους και τις ιδιότητές τους μέσω τόσο θεωρητικής, όσο και εμπειρικής εργασίας.

Ρεαλισμός και κοινωνική έρευνα

Μετακινούμενοι από τη διεξαγωγή πειραμάτων στο εργαστήριο στο πλαίσιο των φυσικών επιστημών σε μελέτες περί ανθρώπων στον πραγματικό κόσμο απαιτούνται δύο γιγαντιαία άλματα. Η μελέτη ανθρώπων, σε οποιοδήποτε περιβάλλον, διαφέρει πολύ από τη μελέτη φυσικών αντικειμένων ή μη ανθρώπινων οργανισμών. Επίσης, έξω από το εργαστήριο, το είδος του πειραματικού ελέγχου που συζητήθηκε παραπάνω γίνεται δύσκολο, και συχνά αδύνατο. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει τη μετακίνηση από μια κλειστή ελεγχόμενη κατάσταση σε μια ανοικτή και πιο ρευστή κατάσταση. Αυτά τα χαρακτηριστικά δεν απαξιώνουν σε καμία περίπτωση τη ρεαλιστική ανάλυση, αλλά περιπλέκουν τη διεξαγωγή της έρευνας.

Και τι γίνεται με την κοινωνική πραγματικότητα; Υπάρχουν κοινωνικά «αντικείμενα»; Ο ρεαλισμός αποδέχεται ότι υπάρχουν θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ φυσικών και κοινωνικών φαινομένων. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να χρησιμοποιηθούν διαφορετικές μέθοδοι για διαφορετικά αντικείμενα μελέτης. Ωστόσο, αν και οι διαδικασίες τους διαφέρουν, οι φυσικές και οι κοινωνικές επιστήμες μοιράζονται κοινές αρχές. Για τους ρεαλιστές υπάρχουν κοινωνικά αντικείμενα που μπορούν να μελετηθούν επιστημονικά, αλλά οι μέθοδοι που θα επιλεγούν πρέπει να ταιριάζουν με το αντικείμενο της μελέτης. Όπως το θέτει ο Bhaskar (1979, σ. 30, σημ. 40) «είναι προφανές ότι δεν μπορεί κανείς πλέον να προσδιορίσει πειραματικά ... τα αίτια της Γαλλικής επανάστασης ούτε κάποιος μπορεί να διανοηθεί να πάρει συνέντευξη από ένα γονίδιο».

Ο ρεαλισμός επιτρέπει μια νέα ολοκλήρωση αυτού που συχνά αναφέρεται ως υποκειμενικές και αντικειμενικές προσεγγίσεις στην κοινωνική θεωρία. Οι πρώτες προσεγγίσεις (π.χ. θεωρία δράσης, φαινομενολογία, εθνομεθοδολογία, ερμηνευτική κοινωνιολογία) τονίζουν ότι η δράση είναι γεμάτη νόημα και σκοπιμότητα, ότι είναι κοινωνική συμπεριφορά, ότι τα νοήματα είναι κοινωνικά νοήματα και ότι η σκοπιμότητα ενέχει την αναστοχαστική παρακολούθηση της συμπεριφοράς σε ένα κοινωνικό περιβάλλον. Ωστόσο, έτειναν να αρνούνται τον αντικειμενικό χαρακτήρα της κοινωνίας. Οι αντικειμενικές προσεγγίσεις (π.χ. ο δομικός λειτουργισμός των Durkheim και Parsons), ενώ τονίζουν την πραγματικότητα της κοινωνίας, τείνουν να αρνούνται τον αιτιατό ρόλο του φορέα.

Η νέα ενσωμάτωση υποστηρίζει ότι η κοινωνική δομή είναι ταυτόχρονα το σχετικά διαρκές προϊόν, και παράλληλα το μέσο, της υποκινούμενης ανθρώπινης δράσης. Αυτό επιτρέπει τη συνύπαρξη των υποκειμενικών και των αντικειμενικών προσεγγίσεων. Οι κοινωνικές δομές, όπως η γλώσσα, αναπαράγονται και μεταμορφώνονται από τη δράση, αλλά επίσης προϋπάρχουν για τα άτομα. Επιτρέπουν στα άτομα να δρουν με νόημα και σκόπιμα, ενώ ταυτόχρονα περιορίζουν τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να δράσουν. Οι άνθρωποι μπορεί

να παντρεύονται για προσωπικούς, ψυχολογικούς λόγους, αλλά η ακούσια συνέπεια των ενεργειών τους είναι η αναπαραγωγή της οικογενειακής δομής.

Μηχανισμοί και γενικά πλαίσια

Έχουμε ήδη τονίσει ότι, για τους ρεαλιστές, η ερμηνεία κατασκευάζεται σε όρους μηχανισμών. Αντιλαμβανόμαστε γιατί εκρήγνυται η πυρίτιδα, όταν γνωρίζουμε ότι οι ιδιότητες του μίγματος των χημικών είναι τέτοιες ώστε, όταν θερμανθεί υπό κατάλληλες γνωστές συνθήκες, τότε πραγματοποιείται μια βίαιη αντίδραση. Υποστηρίζεται ότι για πολλούς πάσχοντες η κατανάλωση ενός μεγάλου μαύρου δυνατού καφέ μόλις εμφανίζονται οι πρώτες ενδείξεις ημικρανίας αναστέλλει την ανάπτυξή της. Ένας δύσπιστος σκεπτικιστής όπως εγώ, το θεωρεί πιο πειστικό τώρα που έχει εντοπιστεί ένας φαρμακολογικός μηχανισμός για τις αναλγητικές ιδιότητες του καφέ (Sawynok, 1995· Barnard, 1999).

Ο Byrne (1998, σσ. 38-40) προσφέρει ένα σαφές παράδειγμα από μια μελέτη του Bradbury (1933) για την εμφάνιση και τα αίτια της φυματίωσης στο Tyneside στη βόρεια Αγγλία (περαιτέρω λεπτομέρειες δίνονται στο Byrne et al., 1986). Καταλήγει ότι τρεις κύριοι παράγοντες (μηχανισμοί) συνετέλεσαν στην ανάπτυξή της:

- «φτωχές συνθήκες διαβίωσης», που οδήγησαν σε συνωστισμό και διευκόλυναν τη μετάδοση του βακίλου της φυματίωσης·
- «φτωχή διατροφή», συγκεκριμένα ανεπαρκής κατανάλωση γάλακτος, που διευκόλυνε τη μετάδοση της μόλυνσης·
- «ιρλανδική καταγωγή», που σήμαινε λιγότερη γενεαλογική έκθεση στην ασθένεια.

«Με άλλα λόγια οι αιτιατοί μηχανισμοί για την κλινική φυματίωση ήταν πολύπλοκοι και αλληλένδετοι. Οι καλές συνθήκες διαβίωσης και διατροφής εμπόδιζαν την ασθένεια» (σ. 39). Ο Byrne παραθέτει ισχυρή επιδημιολογική υποστήριξη σ' αυτήν την αναφορά.

Οι ρεαλιστές αναζητούν επίσης ερμηνείες των κοινωνικών φαινομένων. Για παράδειγμα, οι Pawson και Tilley (1997, σσ. 78-82) χρησιμοποιούν μια ρεαλιστική προσέγγιση, για να αναλύσουν τις προσπάθειες μείωσης της εγκληματικότητας στους χώρους στάθμευσης μέσω της εισαγωγής τηλεόρασης κλειστού κυκλώματος (CCTV). Είναι σαφές ότι οι ίδιες οι κάμερες δεν δυσχεραίνουν την διάρρηξη αυτοκινήτων. Εάν το καταφέρουν, αυτό συμβαίνει μέσω των διαδικασιών στο μυαλό των δυνητικών κλεφτών, των παρκαδόρων, των φυλάκων του χώρου στάθμευσης, της αστυνομίας και άλλων. Η γνώση μιας κατάστασης, σε συνδυασμό με την παρατήρηση στους χώρους στάθμευσης, είναι πιθανό να προ-

τείνει μια σειρά μηχανισμών σε λειτουργία. Οι Pawson και Tilley προτείνουν οκτώ πιθανότητες, οι οποίες περιλαμβάνουν:

- α «επ' αυτοφώρω σύλληψη»: οι παραβάτες είναι πιο πιθανό να εντοπιστούν, να συλληφθούν, να τιμωρηθούν και να αποτραπούν·
- β «αυξανόμενη χρήση»: οι οδηγοί αισθάνονται ότι ο χώρος στάθμευσης είναι πιο ασφαλής, και έτσι αυξάνεται η χρήση του· με περισσότερους ανθρώπους τριγύρω, οι δυνητικοί παραβάτες αποτρέπονται·
- γ «έλεγχος προσεκτικών οδηγών»: οι προσεκτικοί οδηγοί που κλειδώνουν τα αυτοκίνητά τους και χρησιμοποιούν συναγερμούς και συστήματα ακινητοποίησης προσελκύονται σε χώρους στάθμευσης με κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης, παίρνοντας τις θέσεις των πιο ευάλωτων αυτοκινήτων.

Περισσότεροι του ενός μηχανισμοί μπορεί να εμπλέκονται σε μια συγκεκριμένη κατάσταση και το εάν ένας συγκεκριμένος μηχανισμός λειτουργεί ή όχι θα εξαρτηθεί από το γενικό πλαίσιο. Εάν, για παράδειγμα, τα περισσότερα εγκλήματα σε έναν συγκεκριμένο χώρο στάθμευσης έχουν διαπραχθεί από τον ίδιο παραβάτη, τότε αυξάνοντας την πιθανότητα σύλληψης, όπως στο μηχανισμό (α), είναι πιθανότερο να έχει πιο δραστηριότητα επίδραση στα αδικήματα αυτοκινήτων απ' ό,τι, εάν υπήρχαν πολλοί κλέφτες. Οι μηχανισμοί (β) και (γ) δεν θα ήταν ιδιαίτερα λειτουργικοί σε χώρους στάθμευσης που γεμίζουν νωρίς το πρωί και παραμένουν γεμάτοι μέχρι να επιστρέψουν οι εργαζόμενοι το απόγευμα. Ωστόσο, χώροι στάθμευσης που τώρα χρησιμοποιούνται λιγότερο και όπου κάθε παρκαρισμένο αυτοκίνητο έχει σχετικά μεγάλη πιθανότητα να διαρρηχτεί, μπορεί να προσφέρουν το κατάλληλο γενικό πλαίσιο, για να πυροδοτήσουν το μηχανισμό της «αυξανόμενης χρήσης».

Οι Pawson και Tilley επισημαίνουν ότι ο κατάλογός τους των μηχανισμών και των γενικών πλαισίων είναι ενδεικτικός, αφού δεν υπάρχουν –όπως και σε πολλές έρευνες στον πραγματικό κόσμο– με υπόβαθρο στις κοινωνικές επιστήμες από όπου μπορούν να αντληθούν· ή, όπως το θέτουν «δεν υπάρχει προς το παρόν κοινωνιολογία των χώρων στάθμευσης» (1997, σ. 80). Ωστόσο, μπορεί να αξίζει τον κόπο να αναζητήσουμε μελέτες που υπάρχουν για παρόμοιες καταστάσεις όπως τα εμπορικά κέντρα, τα γήπεδα ποδοσφαίρου και τα αστικά κέντρα όπου χρησιμοποιούνται κάμερες κλειστού κυκλώματος τηλεόρασης, και όπου μπορεί να συμβαίνουν οι ίδιοι μηχανισμοί (Brown, 1995). Και, όπως συμβαίνει σε πολλές έρευνες στον πραγματικό κόσμο, δεν είναι δύσκολο το έργο για τους επαγγελματίες και για άλλους που έχουν ανεπτυγμένη και βαθιά γνώση της κατάστασης (και για τους ερευνητές με τους οποίους έχουν μοιραστεί αυτή τη γνώση) να υποβάλουν ένα σύνολο προτάσεων για μηχανισμούς και τα γενικά πλαίσια που είναι πιθανό να είναι σχετικά. Το Πλαίσιο 2.7 δίνει ένα παράδειγμα αυτής της διαδικασίας.

ΠΛΑΙΣΙΟ 2.7

Προτάσεις μηχανισμών από επαγγελματίες

Ένας οργανισμός πελατών ήθελε να μάθει γιατί ορισμένοι ένοικοι ενός γειτονικού κέντρου για ενήλικες με μαθησιακές δυσκολίες πήγαιναν στην απογευματινή τους λέσχη, ενώ άλλοι όχι. Μερικές ερμηνείες προτάθηκαν από το συντονιστή του φορέα πελάτη και άλλες από τους σπουδαστές του προγράμματος.

- 1 Ίσως μερικοί ένοικοι δεν ήθελαν να κάνουν τη διαδρομή για τη λέσχη ή δεν είχαν επαρκή μέσα μεταφοράς.
- 2 Ίσως οι ένοικοι ήθελαν να συνοδεύονται στη διαδρομή.
- 3 Ίσως δεν είχαν επαρκή πληροφόρηση (ή καθόλου πληροφόρηση) για τη λέσχη.
- 4 Ίσως η λέσχη δεν προσέφερε το είδος των δραστηριοτήτων που άρεσαν στους ενοίκους.
- 5 Ίσως η λέσχη δεν ήταν αρκετά φιλική.

Η θεώρηση αυτών των υποδείξεων υποδεικνύει ότι οι ακόλουθοι μηχανισμοί πιθανόν να επηρεάζουν την προσέλευση στη λέσχη:

- ένας μηχανισμός προσβασιμότητας (1 και 2)·
- ένας μηχανισμός πληροφόρησης (3)·
- ένας μηχανισμός αναγκών και προσδοκιών (4 και 5).

Σε ένα πρόγραμμα θα μπορούσαν να αναζητηθούν αποδείξεις για τη λειτουργία αυτών των μηχανισμών.

(Παράδειγμα από τους Hall και Hall, 1996, σ. 31. Σημείωση: Το πρωτότυπο παράδειγμα δεν περιγράφεται με όρους μηχανισμών.)

Αυτές οι προτάσεις βοηθούν να εστιαστεί η ερευνητική προσπάθεια. Μπορεί να υποδείξουν διεξόδους που δεν ήταν προφανείς εξαρχής. Στο παράδειγμα του χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων, ενώ τα δεδομένα σχετικά με τις διαρρήξεις θα συλλέγονταν σχεδόν σίγουρα με τριμμένο τρόπο, η αξιολόγηση της λειτουργίας ενός μηχανισμού «έλεγχος προσεκτικών οδηγών» μας υποδεικνύει ότι τα μη παραβιασμένα αυτοκίνητα πρέπει να εξεταστούν. Υπάρχουν μεταβολές στους αριθμούς και τις αναλογίες των αυτοκινήτων που έμειναν ξεκλειδωτά; Ή με ορατά αγαθά που θα μπορούσαν να κλαπούν; Ή χωρίς να έχουν βάλει το συναγερμό; Άλλοι μηχανισμοί μπορεί να υποδεικνύουν ότι πρέπει να προσέξετε τι αποτελεί αντικείμενο κλοπής ή την τοποθεσία των αδικημάτων ή το χρόνο διεξαγωγής τους κ.λπ. Επίσης, θα πρέπει να ασχοληθείτε με το τι είναι τεχνικά εφικτό· για παράδειγμα, οι εικόνες από τα κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης απέκτησαν μόλις πρόσφατα υψηλή ευκρίνεια που τους επιτρέπει να αναγνωρί-

σουν τους παραβάτες πέρα από κάθε αμβιβολία και έτσι να μπορέσουν να θέσουν σε λειτουργία το μηχανισμό της «σύλληψης επ' αυτοφώρω».

Το να ακολουθήσουμε αυτές τις κατευθύνσεις ταιριάζει περισσότερο με την αρχική διερευνητική εργασία που είναι κοινή σε ένα μεγάλο ποσοστό ερευνών στον πραγματικό κόσμο. Σε κάποιες καταστάσεις, μπορεί να είναι «εικονική» διερευνητική εργασία, κατά την οποία, χωρίς περαιτέρω παρατήρηση ή άλλου είδους άμεση συλλογή δεδομένων, διερευνάτε με τους ειδικούς ποιοι μηχανισμοί και ποια γενικά πλαίσια φαίνονται ως «να κρατούν την μπάνκα» δηλαδή εκείνα που έχει συμφωνηθεί να αποτελέσουν το επίκεντρο. Ή μπορεί να βρεθείτε στην ευτυχή θέση να κτίζετε πάνω σε προγενέστερη εργασία (δική σας ή άλλων), ή ακόμη να έχετε ένα ανεπτυγμένο θεωρητικό πλαίσιο, καθένα από τα οποία θα σας προσφέρουν ισχυρές ενδείξεις για τους μηχανισμούς και τα γενικά πλαίσια με τα οποία θα πρέπει να εργαστείτε διεξοδικά.

Το «να εργαστείτε διεξοδικά» αποτελεί την κύρια φάση της έρευνάς σας. Μπορεί, κατ' αρχήν να ακολουθήσετε οποιοδήποτε από τα προκαθορισμένα ή ευέλικτα σχέδια που καλύπτονται στα επόμενα κεφάλαια. Η επιθυμητή έκβαση αυτής της διαδικασίας για τους ρεαλιστές είναι να ανακαλύψετε έναν ή περισσότερους αυταπόδεικτους μηχανισμούς που είναι ικανοί να ερμηνεύσουν τα φαινόμενα· και ότι από την έρευνά σας θα έχετε κάθε λόγο να πιστεύετε στην ύπαρξή τους· και ότι θα μπορείτε να προσδιορίσετε τα γενικά πλαίσια στα οποία λειτουργούν αυτοί οι μηχανισμοί. Αυτή η συζήτηση έχει εκφραστεί με όρους μηχανισμών που λειτουργούν για να παράγουν ένα αποτέλεσμα ή μια επίδραση, αλλά μπορεί να υπάρχουν επίσης μηχανισμοί εν λειτουργία που εμποδίζουν το αποτέλεσμα ή την επίδραση. Συγκεκριμένα, η έρευνά σας θα διεξαχθεί σε κάποιο κοινωνικό σύστημα ή κατάσταση, όπου οι υπάρχοντες μηχανισμοί μπορεί να εμποδίζουν την αλλαγή ή το αποτέλεσμα που αναζητείτε.

Ενσωμάτωση

Οι ανθρώπινες ενέργειες μπορούν να γίνουν κατανοητές μόνο σε σχέση με τη θέση τους μέσα σε διαφορετικά στρώματα ή επίπεδα της κοινωνικής πραγματικότητας. Το σύννητες ρεαλιστικό παράδειγμα είναι η ενέργεια της υπογραφής μιας επιταγής, η οποία γίνεται αποδεκτή ως πληρωμή εξαιτίας της θέσης που κατέχει στο πλαίσιο του κοινωνικού οργανισμού που είναι γνωστός ως τραπεζικό σύστημα. Η ενέργεια της παρουσίασης μιας υπογεγραμμένης επιταγής οδηγεί αιτιατά στο αποτέλεσμα της παραλαβής αγαθών εξαιτίας των αποδεκτών κοινωνικών σχέσεων στο πλαίσιο ενός ευρύτερου συστήματος.

Προκειμένου να εξηγήσουμε τι συμβαίνει στα κοινωνικά συστήματα, φαίνεται αναπόφευκτο ότι θα πρέπει να επικαλεστούμε μηχανισμούς σε διάφορα επίπε-

δα: μικρο και μακρο, ομαδικό και οργανισμικό κ.λπ. Σκεφτείτε, για παράδειγμα, την αποτελεσματικότητα μιας νέας προσέγγισης στο πρόγραμμα μαθημάτων στα σχολεία, λ.χ. την εισαγωγή μιας «ώρας ανάγνωσης και γραφής». Οι ρεαλιστές θα ισχυρίζονταν ότι είναι εξαιρετικά απλό να περιορίσουμε την αξιολόγηση για την αποτελεσματικότητά του σε αλλαγές που έκαναν μεμονωμένοι μαθητές που παρακολούθησαν το νέο πρόγραμμα μαθημάτων. Σε ένα επίπεδο, το πρόγραμμα μαθημάτων συνίσταται στο περιεχόμενο, τις ιδέες και τις δεξιότητες που εισάγονται στο μυαλό των παιδιών. Ωστόσο, το πρόγραμμα μαθημάτων παραδίδεται μέσω της αλληλεπίδρασης στην τάξη όπου υπάρχουν προσδοκίες και τους κανόνες για τη συμπεριφορά τόσο των δασκάλων, όσο και των μαθητών που μπορεί είτε να διαφέρουν ή όχι από τάξη σε τάξη, από δάσκαλο σε δάσκαλο, από σχολείο σε σχολείο κ.λπ. Ο δάσκαλος θα έχει θέσει στόχους που μπορεί να είναι κοινός με κάποιους μαθητές, αλλά που μπορεί να διαφέρουν πολύ από εκείνους άλλων μαθητών. Τόσο οι δάσκαλοι, όσο και οι μαθητές φέρουν το δικό τους υπόβαθρο και τις δικές τους εμπειρίες στην τάξη. Οι δάσκαλοι μπορεί να υπηρετούν το σχολείο και το νέο πρόγραμμα μαθημάτων ή κυρίως τους συναδέλφους τους ή στο σωματείο τους (ιδιαίτερα σε περιόδους αναταραχών). Τα παιδιά μπορεί να κινητοποιούνται από τις φιλοδοξίες τους ή από τις φιλοδοξίες των γονέων τους για επιτυχία ή από την ανάγκη τους να φανούν «άνετοι» στους συνομηλίκους τους.

Η καινοτομία απαραίτητα έχει κάποια ιστορία, ίσως μια κεντρικά διαπιστωμένη γενική ανεπάρκεια στην ανάγνωση και τη γραφή που αποτελεί το κίνητρο για την εισαγωγή της ως μάθημα. Θα είναι πιθανό να «έχει διαφορετική απήχηση» σε ένα σχολείο που βρίσκεται υπό πίεση ή σε μεταβατικό στάδιο και σε ένα άλλο σχολείο με αποδεδειγμένη επιτυχία και ξεκάθαρη διοίκηση. Παρομοίως, το μέλλον όπως αναπαριστάται στις ευκαιρίες και τους περιορισμούς στη μετέπειτα εκπαίδευση και στις προοπτικές της ζωής είναι πιθανό να επηρεάσει την αξία που αποδίδεται στην ανάγνωση και τη γραφή.

Ένας ρεαλιστής ερευνητής των επιπτώσεων που έχει μια τέτοια καινοτομία στα σχολεία, θα αναζητούσε πιθανούς μηχανισμούς και γενικά πλαίσια στα διαφορετικά επίπεδα αυτού του περίπλοκου κοινωνικού συστήματος. Δεδομένων των διαφορετικών γενικών πλαισίων, δεν αναμένεται ότι το ίδιο σύνολο απελευθέρωσης ή παρεμπόδισης μηχανισμών θα λειτουργούσε εν γένει. Όπως συζητείται στο Κεφάλαιο 7, το τυπικό αποτέλεσμα που έχουν κοινωνικές παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας αυτού του είδους δείχνει, στην καλύτερη των περιπτώσεων, μια απογοητευτικά μικρή συνολική μεταβολή. Ωστόσο, ακολουθώντας τη ρεαλιστική διαδρομή επαναδιατυπώνουμε το ερώτημα από «Τι θα προκαλέσει τη μεγαλύτερη συνολική μεταβολή;» σε «Τι δουλεύει καλύτερα, για ποιον και κάτω από ποιες συνθήκες;». Με άλλα λόγια, η εστίαση μετατίθεται στην αναζήτηση μιας κατανόησης, όχι μόνο του συνδυασμού των συνθηκών που επέφερε μεγάλα οφέλη, αλλά και εκείνων όπου η καινοτομία ήταν συνολικά αναποτελεσματική ή

είχε αρνητικό αποτέλεσμα. Η κατανόηση των μηχανισμών που δραστηριοποιούνται και των γενικών πλαισίων όπου λειτουργούν, προσφέρει μια θεωρητική κατανόηση του τι συμβαίνει και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη βελτιστοποίηση των επιπτώσεων της καινοτομίας αλλάζοντας κατάλληλα το γενικό πλαίσιο ή με την ανεύρεση εναλλακτικών τρόπων για την αντιμετώπιση των μηχανισμών που παρεμποδίζουν ή ακόμη και με τη μεταβολή της ίδιας της καινοτομίας, έτσι ώστε να συνάδει περισσότερο με κάποια από τα γενικά πλαίσια όπου δεν έχει επιτευχθεί κάποια θετική μεταβολή.

Ανοικτά και κλειστά συστήματα

Οι επιστημονικοί νόμοι σε μια ρεαλιστική ανάλυση αναφέρονται στις αιτιατές ιδιότητες των δομών που υπάρχουν και λειτουργούν στον κόσμο. Το αλάτι συνήθως διαλύεται στο νερό. Στον πραγματικό κόσμο μπορεί να υπάρξουν κάποιες συνθήκες όπου αυτό δεν συμβαίνει. Μελέτες που θα διεξάγονταν υπό αυστηρές εργαστηριακές συνθήκες θα μπορούσαν να προσδιορίσουν με λεπτομέρεια τις καταστάσεις όπου το αλάτι είτε διαλύεται, είτε όχι. Για να το κάνουμε αυτό θα πρέπει να δημιουργήσουμε ένα κλειστό σύστημα όπου όλες οι πτυχές βρίσκονται υπό τον έλεγχο του ερευνητή. Ο ρεαλισμός αναγνωρίζει ότι στις κοινωνικές επιστήμες είναι ουσιαστικά αδύνατο να επιτευχθεί αυτός ο βαθμός περιορισμού. Επειδή ασχολούμαστε με ανοικτά συστήματα πρέπει να αποδεχθούμε ότι έχουμε να κάνουμε με τάσεις και πιθανότητες. Οι αιτιατές διαδικασίες μπορεί μερικές φορές, ή συνήθως, να οδηγούν σε συγκεκριμένα αποτελέσματα, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις και συνθήκες, μπορεί να μην οδηγούν. Η υπόθεσή μας είναι ότι υπάρχουν ένας ή περισσότεροι ενεργοί μηχανισμοί που θα πυροδοτήσουν αυτά τα αποτελέσματα και ότι υπάρχουν άλλοι μηχανισμοί που θα παρεμβαίνουν, ώστε να μη συμβεί το αποτέλεσμα.

Το ερευνητικό έργο συνίσταται στο να αποδείξουμε την πραγματική ύπαρξη αυτών των υποθετικών μηχανισμών. Η θετικιστική επιστήμη, βασιζόμενη στην άποψη του Hume περί αιτιότητας, ασχολείται με το να θεμελιώνει προβλέψιμες κανονικότητες, υποστηρίζοντας ότι, χωρίς αυτές, δεν εφαρμόζονται οι νόμοι. Όπως αποσαφηνίζει ο Outhwaite (1987):

Αντίθετα από μια ανάλυση διαρκούς σύνδεσης, η οποία λογικά προϋποθέτει ότι το σύστημα μέσα στο οποίο παρατηρούνται «αιτιατές» σχέσεις είναι απομονωμένο από εξωτερικές επιδράσεις, μια ρεαλιστική ανάλυση της αιτιότητας μπορεί να εξηγήσει την αλληλεπίδραση των διαφόρων αιτιατών τάσεων στο πλαίσιο πολύπλοκων και ανοικτών συστημάτων ανάμεσα στα οποία ζούμε και είμαστε (σ. 22).

Οι ρεαλιστές πιστεύουν ότι, ακόμα και εάν απουσιάζει ο βαθμός περιορισμού που είναι απαραίτητος για να θεμελιώσουμε προβλέψιμες κανονικότητες, οι νόμοι εξακολουθούν να ισχύουν. Προσπαθούν να αποδείξουν πώς γίνεται, στη συγκεκριμένη κατάσταση όπου διεξήχθη η μελέτη, να υπήρξε ένας συγκεκριμένος αιτιατός σχηματισμός που ενέχει ένα σύνολο μηχανισμών που είχαν τον συγκεκριμένο τύπο των αποτελεσμάτων που επιτεύχθηκαν. Με άλλα λόγια, αναζητούμε αιτιατές ερμηνείες. Το έργο μας είναι να διεξάγουμε μια ανάλυση για τα πιθανά αίτια που λειτουργούσαν, ενώ αποκλείουμε τα εναλλακτικά αίτια που μπορεί να ενέχονταν.

Τα ανοικτά συστήματα της έρευνας στον πραγματικό κόσμο, όπως μια νοσοκομειακή πτέρυγα, ένας συνοικισμός, μια επιχείρηση ή οτιδήποτε αποτελεί το επίκεντρο της έρευνάς μας δεν μπορούν να αποκλειστούν ερμητικά από εξωτερικές επιδράσεις. Οι άνθρωποι, οι πληροφορίες και όλες οι άλλες πτυχές της κατάστασης είναι πιθανό να μεταβληθούν με τρόπους που μπορεί να έχουν ή να μην έχουν καμία σχέση με το επίκεντρο της διερεύνησής μας. Συνιστούν συστήματα που είναι ανοικτά υπό την έννοια ότι έχουν εισροές και εκροές τόσο κυριολεκτικά, όσο και μεταφορικά οποιαδήποτε στιγμή. Υπάρχει μια αυθαιρεσία στο τι θεωρούμε ότι είναι το πλαίσιο της μελέτης μας και ποιο είναι το πραγματικό της περιεχόμενο.

Οι Manicas και Secord (1983) προβάλλουν τον γενικό ισχυρισμό ότι η κοινωνική και ψυχολογική πραγματικότητα ενυπάρχει σε εγγενώς ανοικτά συστήματα. Τονίζουν την πολυπλοκότητα του έργου.

Οι ενέργειες των ατόμων στο πλαίσιο της ζωής είναι γεγονότα ανοικτών συστημάτων που ενέχουν ένα τεράστιο εύρος συνπροσδιοριστικών δομών και συστημάτων. Κάποιος χρειάζεται να γνωρίζει μόνο φυσική για να εξηγήσει την πτώση ενός ατόμου από έναν γυρεμό· κάποιος χρειάζεται να γνωρίζει τις βιολογικές δομές και διαδικασίες για να κατανοήσει τη γέννηση ή το θάνατο· κάποιος χρειάζεται την ψυχολογία για να κατανοήσει τις δομές και τις διαδικασίες που υπόκεινται οι συμπεριφορές – και φυσικά αυτό γίνεται ακόμη πιο δύσκολο από το γεγονός ότι οι σχετικές εσωτερικές δομές των ατόμων σχετίζονται με περίπλοκο τρόπο και συμποσδιορίζονται αιτιατά (σ. 407).

Στα ανοικτά συστήματα, μπορεί κάλλιστα να είμαστε σε θέση να εξηγήσουμε κάποιο γεγονός αφού έχει συμβεί, αν και δεν μπορούμε να το προβλέψουμε. Στα κλειστά συστήματα, η ερμηνεία και η πρόβλεψη είναι συμμετρικές· εάν μπορούμε να ερμηνεύσουμε, μπορούμε να προβλέψουμε και αντιστρόφως. Αλλά στα ανοικτά συστήματα, οι πραγματικοί σχηματισμοί των δομών και των διαδικασιών μεταβάλλονται διαρκώς, καθιστώντας την οριστική πρόβλεψη αδύνατη. Αυτό σημαίνει ότι, ενώ το μέλλον δεν μπορεί να προβλεφθεί, το παρελθόν μπορεί να ερμηνευθεί με την καθιέρωση του συγκεκριμένου σχηματισμού που υπήρχε.

Κριτικός ρεαλισμός

Από τα διάφορα επίθετα που έχουν χρησιμοποιηθεί για να δείξουν τις παραλλαγές του ρεαλισμού, το *κριτικός* φαίνεται προτιμότερο για τους σκοπούς αυτού του κεμένου. Είναι ο όρος που χρησιμοποιήθηκε από τον Roy Bhaskar κατά την ανάπτυξη της σημαίνουσας ρεαλιστικής φιλοσοφίας του για τις κοινωνικές επιστήμες (Bhaskar, 1989). Σημειώστε ότι δεν κατανοείται εύκολα· ο Sayer (2000, σσ. 10-28) προσφέρει μια εξαιρετική σύντομη εισαγωγή (βλέπε επίσης Collier, 1994).

Αυτή η εκδοχή του ρεαλισμού είναι κριτική υπό την έννοια ότι προσφέρει μια λογική για την κριτική κοινωνική επιστήμη· ασκεί δηλαδή κριτική στις κοινωνικές πρακτικές που μελετά. Για παράδειγμα:

Οι σχέσεις μεταξύ των φύλων πλάθονται και αναπαράγονται συνήθως μέσω των πεποιθήσεων ότι το φύλο είναι μάλλον κάτι φυσικό και όχι προϊόν κοινωνικοποίησης, με αποτέλεσμα οι αδικίες που υποφέρουν οι γυναίκες να θεωρούνται αναμφίβολα και εκείνες φυσικές. Οι κοινωνικοί επιστήμονες που αναπαράγουν απλώς αυτήν την ερμηνεία άκριτα στις αναφορές τους υποστηρίζοντας μόνο ότι το φύλο ήταν ένα προϊόν βιολογικής διαφοράς, θα αποτύγχαναν να κατανοήσουν το φύλο. Για να ερμηνεύσει κανείς τέτοια φαινόμενα πρέπει να αναγνωρίσει αυτήν την εξάρτηση των ενεργειών από κοινά νοήματα και να δείξει ταυτόχρονα υπό ποια άποψη είναι εσφαλμένα, εάν είναι (Sayer, 2000, σσ. 18-19).

Εάν οι εσφαλμένες κατανοήσεις και οι ενέργειες που βασίζονται σε αυτές μπορούν να προσδιοριστούν τότε προσφέρεται μια ώθηση για αλλαγή (Bhaskar, 1986). Επομένως, η υιοθέτηση της στάσης του κριτικού ρεαλισμού όχι μόνο προσφέρει έναν τρίτο δρόμο μεταξύ θετικισμού και σχετικισμού, αλλά θα μπορούσε να μας βοηθήσει να εκπληρώσουμε την απελευθερωτική δυναμική της κοινωνικής έρευνας.

Ρεαλισμός και επανάλημμα (replication)

Το επανάλημμα στην έρευνα (η προσπάθεια να επαναλάβουμε μια μελέτη) αποτελεί σημαντικό ορόσημο στις φυσικές επιστήμες. Ένα εύρημα δεν θεωρείται ασφαλές παρά μόνο εάν επαναληφθεί ανεξάρτητα σε διάφορες περιστάσεις και η «αποτυχία επανάληψης» έχει εξουδετερώσει πολλές ελπιδοφόρες γραμμές έρευνας. Στην έρευνα στον πραγματικό κόσμο, και στις κοινωνικές επιστήμες γενικότερα, οι προσπάθειες επανάληψης είναι σπάνιες. Μερικοί ποιοτικοί ερευνητές τις θεωρούν αδύνατες, εφόσον γι' αυτούς κάθε μελέτη είναι ουσιαστικά μοναδική. Φυσικά δεν είναι εφικτό να επαναληφθεί μια μελέτη ακριβώς με τους ίδιους ανθρώπους στην ίδια κατάσταση.

Ο ρεαλιστής αντιμετωπίζει όλες αυτές τις προσεγγίσεις στο επανάλλημα ως μια προσπάθεια επιβεβαίωσης των δομών και μηχανισμών που προσδιορίστηκαν στην αρχική μελέτη υπό παρόμοιες εξαρτώμενες συνθήκες. Ωστόσο, το επανάλλημα δεν παράγει οριστική επιβεβαίωση της ύπαρξής τους (ή, με άλλα λόγια, της θεωρίας). Παρομοίως, η αποτυχία επανάληψης προηγούμενων ευρημάτων δεν επιβεβαιώνει το εσφαλμένο της θεωρίας. Όπως το θέτουν οι Tsang και Kwan (1999):

Μια ερμηνεία αυτής της αποτυχίας είναι ότι οι δομές και οι μηχανισμοί όπως υποδεικνύονται από τη θεωρία είναι ανακριβείς· σ' αυτήν την περίπτωση υπάρχει ένα αληθές σφάλμα. Ωστόσο, μια άλλη πιθανή εξήγηση είναι ότι στην επαναλαμβανόμενη μελέτη, υπάρχει ένα διαφορετικό σύνολο ενδεχομένων που είτε τροποποιεί τους υποδεικνυόμενους μηχανισμούς, είτε επαναφέρει πρώην ανενεργούς αντιδραστικούς μηχανισμούς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να παρατηρείται ένα άλλο σύνολο γεγονότων (σ. 769).

Δεδομένης της σχετικά πρωτόγονης φάσης της κατανόησής μας για το τι συμβαίνει σε πολλές καταστάσεις στον πραγματικό κόσμο, μια λογική στρατηγική, με κάποιες ελπίδες προώθησης αυτής της κατανόησης, θα συγκέντρωνε οποιεσδήποτε μελέτες έχουν σχετικά ισχυρά ευρήματα που υποστηρίζουν μια συγκεκριμένη θεωρία που προτείνει τη λειτουργία συγκεκριμένων μηχανισμών στα γενικά πλαίσια της μελέτης. Αυτό θα γινόταν πιο αποτελεσματικά, εάν προσπαθούσαμε αρχικά να δημιουργήσουμε ένα κατά το δυνατόν ακριβές επανάλλημα. Μετά από αυτό, και δεδομένης κάποιας επιτυχίας σ' αυτό το επανάλλημα, η προσπάθεια θα μπορούσε να δοθεί στη γενίκευση των ευρημάτων.

Μια πραγματιστική προσέγγιση

Ο κριτικός ρεαλισμός έχει προταθεί σ' αυτό το κεφάλαιο ως ένας τρόπος προσφεύγοντας τον επίσημο διαχωρισμό από την επιστήμη που υπονοεί η απόλυτη σχετικιστική προσέγγιση. Προσπαθεί να επιτύχει μια εκτόνωση μεταξύ των διαφορετικών παραδειγμάτων της μετα-θετικιστικής προσέγγισης στο πλαίσιο της εμπειρικής παράδοσης αφενός και των λιγότερο απόλυτων εκδόχων του σχετικισμού που βρίσκουμε σε κάποιες κονστρουκτιβιστικές προσεγγίσεις αφετέρου.

Αυτή η λύση στον ονομαζόμενο «πόλεμο των παραδειγμάτων» που ενδημεί στις κοινωνικές επιστήμες τις τελευταίες τρεις δεκαετίες μεταξύ θετικιστών (εμπειριστών, ποσοτικών ερευνητών) και κονστρουκτιβιστών (φαινομενολόγων, ποιοτικών ερευνητών, όπως οι Reichardt και Rallis, 1994· Guba, 1990) απαιτεί

μια ριζική επανεκτίμηση από τους μαχητές και των δύο πλευρών αυτής της διαχωριστικής γραμμής. Θα μπορούσε κάλλιστα να είναι ένα βήμα πολύ μακριά τόσο για τους ποιοτικούς, όσο και για τους ποσοτικούς οπαδούς. Ωστόσο, ελπίζω ότι θα μπορέσετε τουλάχιστον να το παρακολουθήσετε τόσο ώστε να δείτε πώς η προσέγγιση του κριτικού ρεαλιστική «πραγματοποιείται» με όρους σχεδίου και ανάλυσης στα επόμενα κεφάλαια.

Όπως σημειώνουν οι Tashakkori και Teddlie (1998, σσ. 3-11), φαίνεται ότι η διαμάχη ποιοτικού/ποσοτικού, ενώ μπορεί να ήταν απαραίτητη στη δεκαετία του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990, έχει γίνει πλέον αντιπαραγωγική (βλέπε επίσης Datta, 1994). Μερικοί ισχυρίζονται ότι αυτό οφείλεται στο ότι είναι πλέον σαφές ότι υπάρχει μια βασική ασυμβατότητα μεταξύ των δύο προσεγγίσεων, και έτσι έχει έρθει η ώρα να σταματήσουν οι συζητήσεις και ο καθένας να ακολουθήσει το δρόμο του (π.χ. Smith και Heshusios, 1986). Μια εναλλακτική προσέγγιση είναι να ακολουθήσουμε το παράδειγμα του Bryman (1988a), που επισημαίνει ότι στην πράξη υπάρχει μεγαλύτερη συμφιλίωση μεταξύ αυτών που εργάζονται στις δύο παραδόσεις από αυτήν που φαίνεται κατά τη μελέτη των φιλοσοφικών τους υποστηρίξεων και ως εκ τούτου υπάρχει μεγαλύτερη συμβατότητα προσεγγίσεων κατά την πράξη. Αυτό ίσως είναι ιδιαίτερα αληθές για όσους εργάζονται σε εφαρμοσμένα πεδία. Άλλοι έχουν υποστηρίξει μια πραγματιστική προσέγγιση: χρησιμοποιείστε οποιαδήποτε φιλοσοφική ή μεθοδολογική προσέγγιση δουλεύει καλύτερα για ένα συγκεκριμένο προκείμενο ερευνητικό πρόβλημα. Αυτό οδηγεί στις μελέτες μικτών μεθόδων, όπου υιοθετούνται τόσο ποσοτικές, όσο και ποιοτικές προσεγγίσεις (π.χ. Brewer και Hunter, 1989) και συζητούνται στο Κεφάλαιο 12 στη συνέχεια.

Ο πραγματισμός αποτελεί από μόνος του μια φιλοσοφική θέση με μια σεβαστή, κυρίως Αμερικάνικη, ιστορία που πηγάζει από την εργασία των Peirce, William James και Dewey (Cherryholmes, 1992· Howe, 1988). Γι' αυτούς τους πραγματιστές, αλήθεια είναι «αυτό που δουλεύει». Επομένως η δοκιμασία είναι κατά πόσον είναι εφικτή ή όχι η διεξαγωγή αξιολογών μελετών που χρησιμοποιούν πλάι πλάι ποιοτικές και ποσοτικές προσεγγίσεις (οι Tashakkori και Teddlie, 1998, σσ. 137-70, προσφέρουν ένα εκτενές σύνολο παραδειγμάτων).

Οι Reichardt και Rallis (1994, σ. 85) ισχυρίζονται ότι αυτή η πραγματιστική προσέγγιση είναι εφικτή, γιατί οι θεμελιώδεις αξίες των σύγχρονων ποσοτικών και ποιοτικών ερευνητών είναι στην πραγματικότητα πολύ συμβατές και περιλαμβάνουν τις ακόλουθες πεπειθήσεις:

- το βεβαρημένο με αξίες των διερευνήσεων·
- τη θεωρητική βαρύτητα των γεγονότων·
- ότι η πραγματικότητα είναι πολλαπλή, σύνθετη, κατασκευασμένη και στραματοποιημένη και
- τον υποκαθορισμό της θεωρίας από τα γεγονότα (δηλαδή ότι κάθε συγκεκριμένο σύνολο δεδομένων ερμηνεύεται με περισσότερες από μια θεωρίες).

Αυτός ο κατάλογος είναι αξιολογούμενος παρόμοιος με εκείνον που παρατίθεται στο Πλαίσιο 2.6 παραπάνω και χαρακτηρίζει τη ρεαλιστική θέση, υποδεικνύοντας μια χρήσιμη συμβατότητα μεταξύ του ρεαλιστικού και του πραγματιστικού.

Περαιτέρω πηγές

- ARCHER, M., BHASKAR, R., COLLIER, A., LAWSON, T. και NORRIE A. (1998), *Critical Realism: Essential Readings*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη. Σύνολο καθοριστικών αναγνωσμάτων για τον κριτικό ρεαλισμό.
- BLAIKIE, N. (1993), *Approaches to Social Enquiry*, Polity, Cambridge. Ένα περιεκτικό, ισορροπημένο και σύγχρονο κείμενο που καλύπτει τόσο τη φιλοσοφία, όσο και τη μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών.
- BRYNE, D. (1998), *Complexity Theory and Social Sciences: An Introduction*, Routledge, Λονδίνο. Συναρπαστική εισαγωγή στις θεωρίες χάους/πολυπλοκότητας και τις συνέπειές τους στις κοινωνικές επιστήμες. Γραμμένο από μια ρεαλιστική οπτική.
- DELANTY, G. (1997), *Social Science: Beyond Constructivism and Realism*, Open University Press, Buckingham. Περιεκτικό, προκλητικό κείμενο που υποστηρίζει μια σύνθεση του κονστρουκτιβισμού και του ρεαλισμού.
- ELSTER, J. (1989), *Nuts and Bolts for the Social Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge. Σύντομη, γοητευτική και ιδιοσυγκρασιακή εισαγωγή στη φιλοσοφία των κοινωνικών επιστημών. Μετά την ανάγνωσή του ο κόσμος σας θα είναι γεμάτος μηχανισμούς.
- PETTIGREW, T.F. (1996), *How to Think Like a Social Scientist*, HarperCollins, Νέα Υόρκη. Περιεκτικό, προσωπικό ύφος. Ενθαρρύνει την κριτική σκέψη για σημαντικά ζητήματα όπως η θεωρία, η σύγκριση, η αιτιότητα, η δειγματοληψία, τα επίπεδα κ.λπ. Δίνει έμφαση στον υγιή σκεπτικισμό.
- SAYER, A. (2000), *Realism and Social Science*, Sage, Λονδίνο. Έγκυρος οδηγός για τον κριτικό ρεαλισμό που περιλαμβάνει τις συνέπειές του για την έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες.
- SMITH, M.J. (1998), *Social Science in Question*, Sage, Λονδίνο και Open University Press, Milton Keynes. Εκτενής και καλά δομημένη αφήγηση των σύγχρονων διλημάτων και συζητήσεων στη φιλοσοφία των κοινωνικών επιστημών και των συνεπειών τους στην ερευνητική πρακτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Αναπτύσσοντας τις ιδέες σας

ΑΥΤΟ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

- επανεξετάζει κριτικά τις διαφορές κατά την ανάπτυξη προκαθορισμένων και ευέλικτων ερευνητικών σχεδίων·
- σας βοηθά να αποφασίσετε για το επίκεντρο της διερεύνησής σας, δίνοντας έμφαση στα πλεονεκτήματα που έχει το «να ξεκινήσετε από εκεί που βρίσκεστε»·
- θεωρεί τακτικές για τη διερεύνηση του υποβάθρου, περιλαμβανομένων των αναζητήσεων σε βάσεις δεδομένων·
- συζητά πώς μπορεί αυτή η επικέντρωση να εκλεπτυστεί σε ερευνητικά ερωτήματα, καθώς και
- το ρόλο της θεωρίας σε αυτήν τη διαδικασία·
- δίνει έμφαση στη σημασία των δεοντολογικών ζητημάτων·
- επισημαίνει αμφιβητούμενες πρακτικές που πρέπει να αποφεύγεται·
- τονίζει το πολιτικό πεδίο στο πλαίσιο του οποίου διεξάγεται η έρευνα στον πραγματικό κόσμο και
- καταλήγει με κάποιες προειδοποιήσεις για το σεξισμό στην έρευνα.

Εισαγωγή

Το έργο της διεξαγωγής μιας διερεύνησης περιπλέκεται από το γεγονός ότι δεν υπάρχει γενική συναίνεση για το πώς αντιλαμβανόμαστε την πραγματοποίηση μιας έρευνας. Αυτό καταδεικνύεται ποικιλοτρόπως. Για παράδειγμα, υπάρχουν διάφορες απόψεις για τη θέση και το ρόλο της θεωρίας, καθώς και για την ακολουθία και τη σχέση των ενεχόμενων δραστηριοτήτων. Ένα υπόδειγμα υποστηρίζει ότι πρέπει να γνωρίζετε ακριβώς τι κάνετε πριν συλλέξετε τα δεδομένα που πρόκειται να αναλύσετε και να συλλέγετε όλα αυτά τα δεδομένα πριν